

Agnieszka Teterycz-Puzio

(the Pomeranian University in Słupsk, Poland)

<https://orcid.org/0000-0003-1728-3062>

e-mail: agnieszka.teterycz-puzio@upsl.edu.pl

Kobiety z warstw: rycerskiej, mieszczańskiej i chłopskiej w przestrzeni publicznej – w księstwach piastowskich w okresie rozbicia dzielnicowego

*Women from the Knight, Bourgeois and Peasant Classes in the Public Space –
in the Piast Principalities During the Period of District Division*

ABSTRACT

The aim of the article is to present the manifestation of female presence in the public sphere of Piast principalities during the so-called appanage period in the light of extant sources. In particular, documents were analysed but also the lives of saints, friars' books and monastery obituaries. According to the information unveiled, women funded, sold or exchanged their estates, or managed their domains, and therefore appeared in the public sphere, if only to conclude various transactions, or to confirm or initiate legal actions. In contentious situations, they appeared before ducal officials or at ducal rallies. Indeed,

PUBLICATION INFO				
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Agnieszka Teterycz-Puzio, the Institute of History of the Pomeranian University in Słupsk, 22a Arciszewskiego Street, Słupsk 76-200, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History of the Pomeranian University in Słupsk				
SUBMITTED: 2023.09.19	ACCEPTED: 2024.05.16	PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	 	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS				

it was quite common for women, usually widows, to appear in public spaces when their rights to estates were contested.

Another manifestation of women's presence in the public sphere can be found in their activity at the court of the duchesses, with women coming from the ranks of the magnates who are described, for example, as persons of trust to the duchess. Public activity was undoubtedly carried out by the superiors of monasteries. Women probably acted in crisis situations, such as the captivity of a family member, often initiating the ransom of a captive. Women are also mentioned in various roles in the lives of saints, such as witnesses testifying before a commission on miracles. More often than in other districts, in Silesia documents were issued by women: wives and daughters not only of knights, but also of burghers.

Key words: property status of women, the duchy of Cracow-Sandomierz, The Great Poland, Masovia, Silesia, 12th – the beginning of the 14th century

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest prezentacja różnych przejawów obecności kobiet w sferze publicznej w księstwach rządzonych przez Piastów w okresie tzw. rozbicia dzielnicowego w świetle zachowanych źródeł. Analizie poddano zwłaszcza dokumenty, ale także żywoty świętych oraz księgi brackie i nekrologi klasztorne. W świetle analizowanych źródeł kobiety fundowały, sprzedawały i zamieniały swoje posiadłości bądź zarządzały swoimi włościami, zatem pojawiały się w sferze publicznej, choćby w celu zawarcia różnego rodzaju transakcji albo dla potwierdzenia czynności prawnej lub jej zainicjowania. W sytuacjach spornych stawiały się przed urzędnikami książęcymi lub na wiecach książęcych. Dość często bowiem występowały kobiety, zwykle wdowy, w przestrzeni publicznej, kiedy kwestionowano ich prawa do posiadłości.

Kolejnym przejawem obecności kobiet w sferze publicznej może być ich aktywność na dworze książęcych, z grona możnowładztwa wywodziły się kobiety, które określane są np. jako osoby zaufane książęcej. Działalność publiczną prowadziły niewątpliwie przełożone klasztorów. Kobiety zapewne działały w sytuacjach kryzysowych, jak niewola członka rodziny, nierzadko inicjując wykup jeńca. Wymieniane są też w różnych rolach w żywotach świętych, np. jako świadkowie zeznający przed komisją w sprawie cudów. Częściej niż w innych dzielnicach pojawiają się na Śląsku dokumenty wystawiane przez kobiety – żony i córki nie tylko rycerzy, ale także mieszczan.

Słowa kluczowe: stan majątkowy kobiet, księstwo krakowsko-sandomierskie, Wielkopolska, Mazowsze, Śląsk, XII – pocz. XIV w.

Miejsce kobiety w średniowiecznym społeczeństwie związane jest z jej funkcjonowaniem w rodzinie w ramach patriarchalnych reguł. Czy kobiety miały także możliwość działania w sferze publicznej? Z pewnością twierdząc, trzeba odpowiedzieć na to pytanie w odniesieniu do kobiet z dynastii panującej. Księżna, która prowadziła działalność charytatywną, opiekowała się chorymi i ubogimi, obdarowywała klasztory – była zwykle sławiona przez kronikarzy. Księżne uważane już za życia za święte (Jadwiga śląska, Kinga węgierska, Salomea, siostra Bolesława Wstydliwego) prowadziły działalność publiczną o szerszym zakresie. Wśród książęcych były kobiety, które wywierały wpływ na politykę

(Kinga węgierska, księżne regentki)¹ czy też podejmowały ważne decyzje w sytuacjach kryzysowych, jak Agafia, żona Konrada Mazowieckiego, w czasie nieobecności męża i napadu Prusów², lub Gryfina w czasie oblężenia Krakowa³. W otoczeniu księżnych funkcjonowały ich powiernice, kobiety wpływowe, towarzyszące władczyniom, a pochodzące głównie z warstwy rycerskiej. Z kolei służebne księżnych zwykle pochodziły z niższych warstw.

Ośrodkami działalności kobiet w średniowieczu były nie tylko dwory panujących, ale także klasztory, które dawały kobietom możliwość różnorodnej aktywności, były też miejscem ich intelektualnej działalności. Przedstawicielki dynastii piastowskiej często sprawowały funkcje przełożonych klasztorów, choć przeoryszami bywały także nierzadko kobiety spoza dynastii. To one zarządzały klasztorami, zaznaczając swoją obecność w sferze publicznej. Często do klasztorów wysyłano córki przedstawicieli szlacheckich rodów, aby od zakonnic pobierały lekcje. W tym środowisku funkcjonowały jednak kobiety pochodzące z różnych warstw społecznych, także niższych.

Zatem w przestrzeni publicznej w średniowieczu widoczna wydaje się być obecność kobiet spoza dynastii⁴, choć informacje źródłowe w tym zakresie, zwłaszcza w odniesieniu do wcześniejszego średniowiecza, są bardzo ubogie. Odpowiedzi na pytania dotyczące obecności kobiet w przestrzeni publicznej należałoby szukać przede wszystkim w dokumentach, informujących np. o różnego rodzaju akcjach prawnych, w których kobiety uczestniczyły, bądź w żywotach świętych, gdzie znajdujemy informacje dotyczące funkcjonowania w przestrzeni publicznej kobiet związanych z otoczeniem księżnych lub z klasztorami. Występują

¹ B. Kowalska, *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda. Studium źródłoznawcze*, Kraków 2008; A. Teterycz-Puzio, *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.)*, Kraków 2016.

² Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, tłum. S. Wyszomirski, wyd. J. Wenta, Toruń 2004, II, 5, s. 24), przypisywał Agafii poproszenie krzyżaków o pomoc pod nieobecność Konrada Mazowieckiego w sytuacji zagrożenia ziem mazowieckich.

³ Vide: A. Teterycz-Puzio, *Gryfina. Niedoceniana księżna (1244/49–1303/09)*, Słupsk 2023, s. 85–99.

⁴ Vide: o pozycji kobiet: *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995; *Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*, red. Z. Nowak, A. Radziński, Toruń 1998; *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015. W późniejszym okresie: M. Bogucka, *Białogłowa w dawnej Polsce*, Warszawa 1998; M. Kołacz-Chmiel, *Mulier honesta et laboriosa. Kobieta w rodzinie chłopskiej późnośredniowiecznej Małopolski*, Lublin 2018; W. Brzeziński, *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz 2021.

też w charakterze osób zeznających o cudach dokonywanych przez osoby uważane za święte.

Celem artykułu jest prezentacja różnych przejawów obecności kobiet w sferze publicznej w księstwach rządzonych przez Piastów w okresie tzw. rozbitcia dzielnicowego, w świetle zachowanych źródeł. Analizie szczególnie poddano dokumenty powstałe w wymienionych władztwach, czyli na Mazowszu, w Wielkopolsce, księstwie krakowsko-sandomierskim, na Kujawach i na Śląsku⁵, z zastrzeżeniem, że dokumenty związane ze Śląskiem, ze względu na ich ilość, wymagają dokładniejszych, osobnych badań. W tym artykule w celach porównawczych przywołano część z dokumentów śląskich, sygnalizując pojawiające się w nich kobiety. Ze względu na ilość materiału źródłowego artykuł nie wyczerpuje tematu, ma służyć jego sygnalizacji. Należy zaznaczyć, że jest widoczna duża dysproporcja między poszczególnymi dzielnicami w ilości dokumentów, gdzie wzmiankowane są kobiety (od małej liczebności w księstwie mazowieckim, większej w księstwie krakowsko-sandomierskim i w Wielkopolsce, po największą na Śląsku). Umownie przyjęto za cezurę zamykającą badania rok 1321, czyli datę koronacji Władysława Łokietka, choć księstwa śląskie i mazowieckie znalazły się poza granicami Królestwa Polskiego i ta data nie stanowi wyraźnej cezury w ich dziejach.

⁵ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* [dalej: KDW], t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* [dalej: KDM], t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886; *Kodeks dyplomatyczny Polski* [dalej: KDP], t. 1, wyd. L. Rzyszczyński, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława* [dalej: KDKW], t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874; *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich* [dalej: ZDMaz], wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919; *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza* [dalej: NKDMaz], wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, współudział K. Pacuski, H. Wajs, cz. 2, *Dokumenty z lat 1248–1355*, Wrocław 1989; *Schlesisches Urkundenbuch* [dalej: SUB], wyd. W. Irgang, t. 2, Wien–Koln–Graz 1978; *Codex diplomaticus Silesiae. Regesten zur Slesischen Geschichte*, t. 7, red. K. Grünhagen, Breslau 1884; *Codex diplomaticus Silesiae. Regesten zur Slesischen Geschichte*, t. 14, red. K. Grünhagen, Breslau 1892; *Codex diplomaticus Silesiae. Regesten zur Slesischen Geschichte* [dalej: KDŚ], t. 16, red. K. Grünhagen, Breslau 1898; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, [dalej: DKM], wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887; *Preussisches Urkundenbuch*, t. 1, cz. 1, wyd. R. Philippi, Königsberg 1882 [dalej: PrU]; *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, t. 1, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1975 [dalej: ZDiLMP]; *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 1, *Dokumenty z lat 1257–1420* [dalej: ZDM], wyd. S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962; *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego przy Krakowie*, [dalej: KDmog], wyd. E. Janota, Kraków 1865.

Przedmiotem analizy były także żywoty świętych⁶ oraz księgi brackie i nekrologi klasztorne⁷.

Co należałoby rozumieć pod pojęciem sfera publiczna? W stosunku do omawianej epoki, także ze względu na ubogie informacje źródeł w zakresie działań kobiet, sferę publiczną należałoby potraktować w kontraście do sfery prywatnej, związanej z podstawowymi rolami społecznymi kobiety w zakresie wykonywania obowiązków domowych i macierzyńskich. Przyjrzymy się zatem wszelkim informacjom dotyczącym aktywności i działań kobiet poza własnym domostwem, zwłaszcza w sytuacji, kiedy przyczyniały się do podejmowania decyzji, a ich działalność niosła za sobą skutki prawne.

W źródłach przede wszystkim dostrzegalna jest działalność donatorska kobiet na rzecz instytucji kościelnych, ale także ich aktywna rola w transakcjach dotyczących kupna lub sprzedaży. Być może czasami przywoływano tylko imię kobiety, a ona sama nie pojawiała się w momencie zaistnienia czynności prawnej, ale zapewne dotacje odbywały się też w obecności kobiet. Widać to już w odniesieniu do sytuacji w XII w. Ponaddzielnicowy charakter ma dokument Mieszka Starego, rzekomo z 1145 r., z którego dowiadujemy się, że Wyszogród otrzymał Janusz i jego żona Sulisława jako wynagrodzenie za oddane przysługi na rzecz księcia Mieszka Starego⁸. W zbliżonym okresie, kiedy kształtowały się elity poszczególnych dzielnic, działał też Zbylut z rodu Pałuków, który należał do donatorów klasztoru w Mogilnie, ufundował też klasztor cysterski w Łeknie, przekazując na jego rzecz (na mocy dokumentu z 1153 r.) kilka miejscowości, zaś jego niewymieniona z imienia żona

⁶ *Vita sanctae Salomeae Reginae Haliciensis*, wyd. W. Kętrzyński, *Monumenta Poloniae Historica* [dalej: MPH], t. 4, Lwów 1884, s. 770–796; *Vita sanctae Hedwigis ducissae Silesiae*, wyd. A. Semkowicz, MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 501–655; *Legenda świętej Jadwigi*, tłum. A. Jo-chelson, współudział M.W. Gogolewska, Wrocław 1993; *Vita Annae ducisse Silesiae*, tłum. E. Skibiński, w: M. Michalski, *Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*, Poznań 2004, s. 310–317; *Vita et Miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 662–744; *Cuda św. Stanisława*, w: *Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, tłum. J. Pleziowa, Warszawa 1987.

⁷ *Liber fraternitatis Lubinensis*, wyd. F. Papée, MPH, t. 5, Lwów 1888, s. 562–584; *Liber mortuorum monasterii Lubinensis*, wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 5, Lwów 1888, s. 585–652; *Księga bracka i nekrolog Opactwa Panny Marii w Lubiniu*, wyd. Z. Perzanowski, *Monumenta Poloniae Historica. Nova Series*, t. 9, cz. 2, Warszawa 1976.

⁸ Janusz mógł sprawować u boku Mieszka Starego urząd kasztelana wyszogrodzkiego. Vide: P.H. Dorszewski, *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych w Trzemesznie do początku XVI wieku*, Olsztyn 2013, s. 169–170, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/3573/Dorszewski_Uposazenie_i_dzialalnosc_gospodarcza_klasztoru_kanonikow_regularnych_w_Trzemesznie.PDF?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 29.05.2023].

miała klasztorowi dać Gościeszyn i Kaczkowo⁹. Z kolei Monach, patriarcha kościoła Zmartwychwstania w Jerozolimie, który wraz z kapitułą poświadczył w 1198 r. założenie przez Jakśę klasztoru w Miechowie, wymieniał pierwotne uposażenie klasztoru i liczne późniejsze nadania¹⁰, wspominając jako darczyńców licznych możnych i rycerzy z ziem polskich, część z nich wraz z żonami (wskazanymi bezimiennie), bądź wymieniacząc kobiety z synami, co potwierdza rolę kobiet w decydowaniu o losach nieruchomości, a także zauważalną ich obecność w sferze publicznej w XII w.¹¹ Widoczne jest to także w świetle ksiąg brackich, gdzie np. w zapisce z okresu około 1134–1150 w lubińskiej księdze brackiej wymieniono m.in. Wojysława wraz z żoną czy Bezdrzewa z żoną (bez podania imion), czy też Mateusza z matką¹².

Zjawisko współwystępowania małżonków przy czynieniu nadań na rzecz instytucji kościelnych jest w omawianym czasie widoczne na ziemiach polskich, np. w Małopolsce występowali wspólnie w 1212 r. Sławosz z żoną dla klasztoru w Busku¹³, a w księstwie mazowieckim w 1259 r. komes Cieszyn, syn Zbyluta, wraz z żoną Cecylią na rzecz kapituły płockiej¹⁴. Zdarzało się, że darczyńca czynił nadanie wraz z matką i żoną, jak w Wielkopolsce komes Przybigniew z matką Wojciechą i żoną Zdzisławą dla klasztoru w Paradyżu (1236 r.)¹⁵. Podobnie było w przypadku nadania na rzecz klasztoru w Obrze dokonanego w 1314 r. przez Jaktora z Klemska (wraz z żoną Jadwigą)¹⁶. Nadanie dla tej instytucji miał uczynić Zbrośław, syn Jonaty, co potwierdziła jego matka Anna (*Agna*), a wiadomo o tym

⁹ KDW, t. 1, nr 18; J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec kościoła w Polsce do początku XIII w.*, Poznań 2002, s. 394.

¹⁰ KDM, t. 2, nr 375, nr 376. Vide: R. Skrzyniarz, *Gościeradów w dokumencie Monachusa dla Bożogrobców miechowskich z 1198 r.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1999, 71, s. 399–405.

¹¹ Vide: F. Sikora, *Najstarsze dokumenty i dzieje klasztoru bożogrobców w Gnieźnie*, „Studia Źródłoznawcze” 1974, 19, s. 47–48.

¹² *Liber fraternitatis Lubiniensis*, wyd. F. Papeé, MPH, t. 5, s. 571; *Księga bracka i nekrolog Opactwa Panny Marii w Lubiniu*, wyd. Z. Perzanowski, MPH. *Nova series*, t. 9, cz. 2, s. 4–5. W księdze znajdujemy także liczne imiona innych kobiet.

¹³ KDP, t. 1, nr 9, nr 10.

¹⁴ NKDMaz, cz. 2, nr 40, s. 41.

¹⁵ KDW, t. 1, nr 190.

¹⁶ KDW, t. 2, nr 972. Książę Henryk 6 X 1317 r., zatwierdził dokonane przez Jadwigę wdowę po Jaktorze z Klemska nadanie Nowego Kramska dla klasztoru w Obrze – KDW, t. 2, nr 994. Vide: *Słownik historyczno-geograficzny, Edycja elektroniczna*, red. T. Jurek, oprac. informatyczne S. Prinke, Poznań, cz. 2, s. 443, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=19854&q=Krampsko%20Nowe&d=0&t=0> [dostęp: 29.05.2023].

z dokumentu Przemysła I z 1251 r.¹⁷ Klasztor w Łądzie obdarowała nieżyjąca żona Henka, Liza (1310 r.)¹⁸, a konwent lubiński – Mikołaj i Mączka oraz ich matka Jagna (zatwierdzenie nadania przez Władysława Łokietka w 1318 r.)¹⁹. Również księgi brackie klasztorów wymieniają darczyńców wraz z żonami, np. komes Blizbor z żoną Spetoslawa i in.²⁰

Omawiając obecność kobiet w sferze publicznej, trzeba wspomnieć o działalności Raclawy, wdowy po kasztelanie krakowskim Klemensie, na rzecz klasztoru cysterek w Łubienicach. Po raz pierwszy została ona wymieniona 22 grudnia 1234 r. w dokumencie Bolesława Wstydlwego, jeszcze za życia swojego męża, bowiem książę potwierdzał, że kasztelan ryczyński Klemens przekazał otrzymaną od księcia wieś Szyce swej żonie Raclawie²¹. W czasie sporu między cystersami a benedyktynami o fundację lubnicką i po poparciu Raclawy oraz brata fundatora – Wierzbęty – dla benedyktynek w Staniątkach arcybiskup gnieźnieński Gedko 6 lutego 1245 r. potwierdził nadania poczynione dla żeńskiego klasztoru cysterskiego w Łubnicach²². Pojawia się w dokumencie zastrzeżenie, że gdyby cysterki opuściły Łubnice, fundacja powinna przejść w ręce benedyktynek w Staniątkach²³. Raclawa zapewne publicznie działała na rzecz klasztoru w Staniątkach, była więzami rodzinnymi związana z osobami w nim przebywającymi – gdzie funkcję prepozyta pełnił Wierzbęta, zaś córka Raclawy, Wyszeniega, była tam mniszką, później została przełożoną klasztoru. W 1260 r. Raclawa uczyniła nadanie dla swojej córki Wyszeniegi. Należy podkreślić, że Raclawa jest wystawczynią tego dokumentu, występując w intytlacji²⁴, co w odniesieniu do kobiet jest rzadkie (z wyjątkiem przedstawicielek panującej dynastii oraz przełożonych klasztorów).

¹⁷ KDW, t. 1, nr 291 – dokument uznany za podejrzany. Vide: M. Bielińska, *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie z XIII w.*, Wrocław 1967, s. 208–209; *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, Edycja elektroniczna, cz. 3, s. 391, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?s=162&q=p> [dostęp: 7.02.2023].

¹⁸ KDW, t. 2, nr 933 – dokument członków rady miejskiej w Pyzdrach.

¹⁹ KDW, seria nowa, z. 1, nr 56. Vide: Z. Perzanowski, *Opactwo benedyktyńskie w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu*, Wrocław 1978, s. 130.

²⁰ *Liber fraternitatis Lubinensis*, wyd. F. Papée, MPH, t. 5, s. 581. Vide: *Liber mortuorum monasterii Lubinensis*, wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 5, s. 646–647.

²¹ KDP, t. 3, nr 13.

²² KDW, t. 1, nr 244; M.L. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII w. Pochodzenie, genealogia, rozsiadlenie*, Wrocław 1993, s. 49.

²³ KDW, t. 2, nr 244; G. Kucharski, *Klasztor cysterek w Łubienicach nad Prosną*, „Nasza Przyszłość” 2002, 97, s. 67.

²⁴ KDM, t. 2, nr 456. Vide: Z. Lisiewicz, *O obsadzaniu stolic biskupich w Polsce*, Lwów 1892, s. 100.

Także na Śląsku występowali np. czyniacy różnego rodzaju dyspozycje mężczyźni wraz z żonami, m.in. Zbrosław kasztelan z Opola z żoną (1236 r.)²⁵; Paweł Uglanda wraz z żoną dla klasztoru trzebnickiego (1259 r.)²⁶, *Rinoldus* z żoną Elżbietą (1276 r.)²⁷; rycerz Peczo Schoff wraz z żoną Gertrudą w sprawie sprzedaży (1284 r.)²⁸; Benesz z Branitz z żoną Elżbietą i synem (1289 r.)²⁹; rycerz Reynszo za zgodą żony i dzieci (1300 r.)³⁰ czy Dzierżko z żoną Benedyktą (1306 r.)³¹. Trzeba zaznaczyć, że w dokumentach pochodzących z księstw śląskich pojawiają się licznie także przedstawiciele mieszczaństwa, obok możnych i rycerzy, jak zapewne Marek z Głogowa i jego żona Witosława w sprawie sprzedaży (1276 r.)³²; Henryk z Mühlhe wraz z żoną Martą oraz siostrzenicą (1312 r.), Johann, mieszkaniec Wrocławia i jego żona Katarzyna (1312 r.)³³; wrocławianin (przypuszczalnie mieszczanin) Wilhelm von Zenicz (Senitz) wraz z żoną Gertrudą (1313 r.)³⁴ czy Piotr i Hermann z żonami Hanną i Małgorzatą w rozporządzeniu na rzecz klasztoru w Lubuszu (1316 r.)³⁵.

Akcje prawne, w których uczestniczyły kobiety wraz z mężami, dotyczyły też transakcji między osobami świeckimi, co jest widoczne w dokumentach zatwierdzających te transakcje wystawianych przez książąt ze wszystkich księstw dzielnicowych. W 1270 r. w Grodziszczu Bolesław Wstydlivy zatwierdził zamianę wsi Dziewin i Zabłocie między wojewodą krakowskim Mikołajem a komesem Bieniem i jego żoną Ludmiłą, córką Mankosa, która miała mieć prawa do miejscowości Zabłocie³⁶, zaś Leszek Czarny, tytułowany jako władca krakowski, sandomierski i sieradzki, miał wystawić w 1278 r. dokument w sprawie sprzedaży wsi Cherubinowice w kasztelanii wiślickiej za 150 grzywien przez Katarzynę, córkę Stefana Iwonowicza z Wielkopolski (*domina Katerina filia Stefani filij Ywonis de maiori Polonia*), występującą wraz z mężem Boguchwałem³⁷, swe-

²⁵ SUB, t. 2, nr 120.

²⁶ KDŚ, t. 7/2, nr 1027.

²⁷ SUB, t. 4, nr 289.

²⁸ KDŚ, t. 7/2, nr 1584.

²⁹ KDŚ, t. 7/3, nr 2106; SUB, t. 5, nr 417.

³⁰ KDŚ, t. 7/3, nr 2610.

³¹ KDŚ, t. 16, nr 2878.

³² KDŚ, t. 7/2, nr 1511.

³³ KDŚ, t. 16, nr 3329.

³⁴ *Ibidem*, nr 3331.

³⁵ KDŚ, t. 18, nr 3633.

³⁶ KDM, t. 1, nr 80.

³⁷ KDP, t. 3, nr 56. Dokument jest uważany za falsyfikat, ale lista świadków ma pochodzić z nieznanego autentycznego dokumentu. Vide: F. Sikora, *Ze studiów nad dokumentami i kasztelanią Leszka Czarnego*, „Studia Historyczne” 1978, 21, 1, s. 9–11.

mu stryjowi (*Patrio suo*), miecznikowi sandomierskiemu Klemensowi³⁸. O porozumieniu między przedstawicielami rodziny informuje dokument Przemysła II, który potwierdził, że bracia Nesul i Jan oraz ich syn Piotr odstąpili część Kierzna córce Piotra Katarzynie i jej mężowi Peregrynowi (11 sierpnia 1293 r.)³⁹. Z kolei na Śląsku w 1316 r. książęta legniccy Bolesław i Władysław zaświadczyli w sprawie sprzedaży Grosanowa przez Piotra i jego żonę Katarzynę⁴⁰.

Często pojawia się formuła zgody żony bądź matki na uczynione nadania. Wspominane kobiety mogły nie pojawiać się osobiście, ale ich osoba lub imię były publicznie przywoływane. Tak było w przypadku komesa Bronisza z Wielkopolski, fundatora klasztoru w Paradyżu, czyniącego nadania za zgodą brata, syna i niepodanej z imienia żony oraz rodziców (1230 r., 1239 r., 1240 r.)⁴¹ czy Sulisława, syna Brody z Wyszanowa, za zgodą żony (1250 r.)⁴², lub Janusza, syna Secemy, za zgodą matki Krajny (1241 r.)⁴³. Często informacja o zgodzie żony pojawia się w dokumentach wystawianych na Śląsku, np. Zbrośław rozporządzał majątkiem za zgodą żony i córki – dla kościoła katedralnego we Wrocławiu (1235 r.)⁴⁴, Paweł, syn Herhamusa, czynił rozporządzenia za aprobatą matki Dobrosyfnny (1239 r.)⁴⁵; rycerz Dzierżko za przyzwoleniem matki (1264 r.)⁴⁶; rycerz Rejnold Themeriz za zgodą siostry Elis i szwagra (1276 r.)⁴⁷; Boruta i jego zięć rycerz Rejnold za aprobatą żony Elżbiety (1277 r.)⁴⁸; Benesz również za zgodą żony, syna oraz córek (1288 r.)⁴⁹; Richwin, syn Stefana, za przyzwoleniem matki i brata (1288 r.)⁵⁰; Szymon zwany Gallikusem

³⁸ *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka et al., red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, nr 787.

³⁹ KDW, t. 2, nr 706.

⁴⁰ KDŚ, t. 18, nr 3582; vide: nr 3607.

⁴¹ KDW, t. 1, nr 126, nr 128, nr 193, nr 198, nr 217. Vide: dokument Władysława Odonica – KDW, t. 1, nr 194.

⁴² KDW, t. 1, nr 286 – dokument Przemysła I dla klasztoru w Paradyżu.

⁴³ KDW, t. 1, nr 230 – dokument uważany bywa za fałszerstwo, vide: M. Bielińska, *op. cit.*, s. 197.

⁴⁴ KDŚ, t. 7, nr 1468.

⁴⁵ KDŚ, t. 7/1, nr 524.

⁴⁶ KDŚ, t. 7/2, nr 1178.

⁴⁷ *Ibidem*, nr 1508.

⁴⁸ *Ibidem*, nr 1550.

⁴⁹ SUB, t. 5, nr 380 – 18 V 1288 r. *Beneschius dictum de Branicz de voluntate bona et dominae Elizabeth uxoris nostre et Wockonis dilecti filli nostri nenon fillarum nostrorum Adelhaidis et Obieskae*. Vide: KDŚ, t. 7/3, nr 2066.

⁵⁰ KDŚ, t. 7/3, nr 2068.

za zgodą żony i synów (1296 r.)⁵¹; Jan komornik w Münterberg za zgodą brata Marcina i jego żony Zofii (1297 r.)⁵² oraz Mikołaj za aprobatą żony i dzieci (1300 r.)⁵³.

Jak wspomniano na wstępie, widać dużą dysproporcję w ilości dokumentów, gdzie wymieniona jest kobieta, pochodzących z Mazowsza (najmniej)⁵⁴, księstwa krakowsko-sandomierskiego⁵⁵ czy Wielkopolski⁵⁶ w stosunku do dokumentów wystawianych w księstwach śląskich. Dla pokazania ilości dokumentów śląskich, w których widoczna jest obecność kobiet w różnych aspektach, warto przywołać choćby część z nich. W dokumencie Henryka księcia śląskiego wspomniano w 1275 i 1288 r. *Adilherdi uxori Gottfridi civis nostri in Jawor*⁵⁷; w 1284 r. we Wrocławiu wymieniona została *domina Elizabeth nepte ipsius filia bone memorie comitis Bogusconis*⁵⁸. Henryk IV książę śląski wspomniął córki Zbyluta – Jagnę, Ewę i Sarę⁵⁹. Henryk III 3 lutego 1297 r. w Głogowie przywołał Bertę *uxor legitima domini Gebarti heredis de Prusnicz*⁶⁰. Inne przykłady to: żona i córka w dokumencie biskupa lubuskiego (1221 r.)⁶¹, żona Elżbieta i córka Adelheid Benesza von Braintz (1288 r.)⁶²; Florcha, żona Dobrogosta i siostra Przecława (1301 r.)⁶³; siostry przyrodnie Brigitta i Magdalena (1301 r.)⁶⁴, córka Bernarda (1302 r.)⁶⁵; Aluscha, żona bogatego kupca Konrada, siostra Jakuba i Wilhelma (1305 r.)⁶⁶; Hanna, siostra Ludwika (1309 r.)⁶⁷; Jutta, matka Thamo i Waltera, siostra Konrada (1310 r.)⁶⁸; Wisława, córka Jaksy,

⁵¹ *Ibidem*, nr 2425.

⁵² *Ibidem*, nr 2461.

⁵³ *Ibidem*, nr 2612.

⁵⁴ A. Teterycz-Puzio, *Kobiety z warstwy rycerskiej w świetle dokumentów mazowieckich z XII i XIII w.*, „Annales UMCS. Sectio F” 2022, 77, s. 29–45.

⁵⁵ A. Teterycz-Puzio, *Pozycja kobiet z rodzin rycerskich w dzielnicach krakowsko-sandomierskiej w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Annales UMCS. Sectio F” 2019, 74, s. 75–95.

⁵⁶ A. Teterycz-Puzio, *Kobiety z warstwy rycerskiej w dokumentach wielkopolskich z okresu rozbitcia dzielnicowego*, „Slavia Antiqua” 2024, 65, s. 283–307.

⁵⁷ SUB, t. 5, nr 388.

⁵⁸ *Ibidem*, nr 386.

⁵⁹ *Ibidem*, nr 400.

⁶⁰ SUB, t. 6, nr 294.

⁶¹ KDŚ, t. 7/1, nr 243.

⁶² KDŚ, t. 7/3, nr 2066.

⁶³ KDŚ, t. 16, nr 2643.

⁶⁴ *Ibidem*, nr 2654.

⁶⁵ *Ibidem*, nr 2700.

⁶⁶ *Ibidem*, nr 2844.

⁶⁷ KDŚ, t. 16, nr 3050.

⁶⁸ *Ibidem*, nr 3151.

siostrzenica Czambora (1319 r.)⁶⁹. W dokumentach śląskich znajdujemy też informacje dotyczące praw i zwyczajów, np. w kwestii posagu uprowadzanej panny (1291 r.)⁷⁰, czy dziedziczenia po kobiecie (1270 r.)⁷¹.

Czasami mąż na mocy dokumentu zabezpieczał przyszłość żony bądź córki, zatem informował o tym publicznie. Takie przykłady znajdujemy w dokumentach wystawianych we wszystkich księstwach dzielnicowych, np. uczynili tak: wybierający się na wojnę Dzierżko, brat biskupa płockiego Wita, fundator w latach 1180–1185 klasztoru w Busku⁷²; Sławnik z rodu Pałuków (1211 r.)⁷³; Werner dla zakonu z Lubusza (1221 r.)⁷⁴; rycerz Bartosz darujący swój majątek opatowi Gunterowi z Lubusza, z zastrzeżeniem dożywotnich praw dla żony (1229 r.)⁷⁵; Domber (1236 r.)⁷⁶; komes Konrad (1256 r. – w sprawie dożywocia dla siebie i żony Bogusławy oraz zabezpieczenia żony, gdyby wyszła za mąż)⁷⁷; Jarost, darczyńca klasztoru w Paradyżu (1261 r. – jeśli jego żona chciałaby pozostać we wdowieństwie, może przebywać w majątku aż do śmierci)⁷⁸; rycerz Jan zwany Zaja w sprawie darowizny na rzecz jego córek, zięciów i wnuków dla kościoła wrocławskiego (1273 r.)⁷⁹; Emeland (1269 r.)⁸⁰; Mycho, syn Dzierśława z Biecen, w sprawie zabezpieczenia żony oraz siostry i siostrzenicy (1293 r.)⁸¹; Krystian z Frankenstein zabezpieczający rodzinę (1302 r.)⁸²; Schulze Rudger w testamencie z 1303 r. (wspomniane kobiety w kontekście ich zabezpieczenia)⁸³. Książę śląski Henryk wspominał też o zabezpieczeniu matki Boguszy i Raclawy z Brukaliz (1253 r.)⁸⁴ oraz

⁶⁹ KDŚ, t. 18, nr 3881.

⁷⁰ KDŚ, t. 7/3, nr 2173.

⁷¹ KDŚ, t. 7/2, nr 1340.

⁷² KDP, t. 1, nr 6, s. 15. Z. Kozłowska-Budkowa, *Dzierżko*, w: *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. 6, red. W. Konopczyński, Kraków 1948, s. 163.

⁷³ KDW, t. 1, nr 69 – dokument księcia wielkopolskiego Władysława z 1211 r. Dowiadujemy się z niego, że Sławnik z rodu Pałuków, chcąc zapewnić odpowiedni posąg swojej córce, uzyskał od klasztoru 20 grzywien srebra na okres trzech lat, zastawiając dwa jeziora oraz przylegające do nich wsie Durowo i Słosin.

⁷⁴ KDŚ, t. 7/1, nr 245.

⁷⁵ *Ibidem*, nr 343.

⁷⁶ *Ibidem*, nr 480.

⁷⁷ NKDMaz, nr 23, s. 24.

⁷⁸ KDW, t. 1, nr 391.

⁷⁹ KDŚ, t. 7/2, nr 1425.

⁸⁰ *Ibidem*, nr 1326.

⁸¹ KDŚ, t. 7/3, nr 2293.

⁸² KDŚ, t. 16, nr 2726.

⁸³ *Ibidem*, nr 2755.

⁸⁴ KDŚ, t. 7/2, nr 847.

córki Konrada, a żony Gislera, na wypadek gdyby wychodziła po raz kolejny za mąż (1273 r.)⁸⁵. W dokumentach znajdujemy również informacje o zabezpieczeniu przyszłości kobiety w postaci możliwości pobytu w klasztorze⁸⁶. Sytuacja zabezpieczenia przyszłości kobiety miała też miejsce w 1305 r. po śmierci w wyniku ścięcia rycerza Wujka, którego żona otrzymała ruchomości z wyjątkiem konia i zbroi⁸⁷. W 1306 r. księżna śląska Beatrycze wspominała w dokumencie o Konradzie von Langinber, który dopuścił się zabójstwa, wymienieni zostali krewni zamordowanego mężczyzny, w tym kobiety, np. żona Jutta, którzy otrzymali odszkodowanie. W miejscu mordu postawiono krzyż⁸⁸.

Kobiety prowadziły działalność fundacyjną, a także sprzedawały i zamieniały swoje posiadłości bądź zarządzały włościami, zatem pojawiały się w sferze publicznej, choćby w celu zawarcia różnego rodzaju transakcji albo dla potwierdzenia czynności prawnej lub jej zainicjowania. Jednym z wcześniejszych przykładów takiej działalności jest donacja na Mazowszu Dobiechny, drugiej żony Wojsława, uczyniona po jego śmierci na początku lat czterdziestych XII w., na rzecz biskupstwa płockiego (fundacja kościoła NMP), o czym wiadomo z dokumentu biskupa płockiego Gedki z około 1206–1207 r.⁸⁹, czy transakcja zawarta między Mirosławą, wdową po wojewodzie sandomierskim Goworku, a Teodorem, wojewodą krakowskim, dotycząca wsi Mogilany (1231 r.)⁹⁰. W stosunku do Mirosławy użyto w dokumencie określenia *comitissa*, oznaczającego żonę komesa. Termin *comes*, wskazujący na przynależność do wyższej warstwy rycerstwa⁹¹, przysługiwał wyższym urzędnikom, tj. np. wojewo-

⁸⁵ *Ibidem*, nr 1439.

⁸⁶ Np. KDŚ, t. 7/2, nr 879 – 1254; nr 1588 – w 1279 r. Książę Bolesław potwierdził, że Anastazja, żona Henryka, po śmierci męża miała iść do klasztoru.

⁸⁷ KDW, t. 2, nr 893. Vide: *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, cz. 5, s. 551, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=31298&q=Wieleń&d=0&t=0&s=7> [dostęp: 13.04.2023].

⁸⁸ KDŚ, t. 16, nr 2869.

⁸⁹ ZDiLMP, nr 6, s. 11–12; DKM, nr 1, s. 42 (150–151). Vide: o nadaniu M. Stawski, *Początki klasztoru norbertanek w Płocku*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” 2007, 40, 5, s. 37–38. Prawdopodobnie Dobiechny dotyczy wspomniany wcześniej zapis w lubińskiej księdze brackiej: „*Voyzlaus cum uxore*” – *Liber fraternitatis Lubiniensis*, wyd. F. Papeé, MPH, t. 5, s. 571; *Księga bracka i nekrolog Opactwa Panny Marii w Lubiniu*, wyd. Z. Perzanowski, MPH. *Nova series*, t. 9, cz. 2, Warszawa 1976, s. 4–5; M. Derwich, *Benedyktynski klasztor św. Krzyża w średniowieczu*, Warszawa 1992, s. 234–235.

⁹⁰ KDM, t. 1, nr 13 – Dokument Grzymisławy, występującej jako *Sandomirie Ducissa*.

⁹¹ A. Rutkowska-Płachcińska, *Comes w źródłach polskich wczesnego średniowiecza i niektórych innych słowiańskich*, „Sprawozdania PAU” 1950, s. 676–685.

dom, kasztelanom i niektórym urzędnikom dworskim⁹². Ten dokument potwierdza występowanie Mirośławy, już jako wdowy, w charakterze osoby sprzedającej posiadłości, rozporządzającej własnością.

Najwięcej przypadków rozporządzenia majątkiem przez kobiety lub informacji o posiadanym przez nie majątku, bądź prawach do niego, spotykamy w księstwach śląskich, np. Anastazja *uxorem colitis Henrici de Mechnic* uczyniła rozporządzenia dotyczące majątku (1279 r.)⁹³. Henryk, opat z Lubusza, poświadczył dokument Jutty, żony Guntera von Biberstein, w sprawie sprzedaży (1251 r.)⁹⁴. Henryk książę śląski zatwierdził zapis przez Elżbietę wdowę po Gerardzie z Parzyc dotyczący czynszu ze wsi Parzyce dla klasztoru w Nowogrodźcu (1292 r.)⁹⁵, a także potwierdzał odbiór od Berty żony Gebharda z Prusic należności za sprzedaną im część Prusic (1297 r.)⁹⁶. Ponadto kobiety, które pojawiają się w kontekście rozporządzania majątkiem, to: Bożecha, siostra Marcina syna Secemy (1221 r.)⁹⁷; Orese, żona Jana syna Syboty (1233 r.)⁹⁸; Agnieszka, żona Jakuba de Colonia, prawdopodobnie z wrocławskiej rodziny patrycjuszowskiej Kolnerów (1252)⁹⁹; Adelajda, wdowa po Pakosławie (1252)¹⁰⁰; Strościśława, wdowa po Zbrośławie kasztelanie opolskim (1259)¹⁰¹; Osana (1266)¹⁰²; Benedykta, córka wójta Tomasza (1269 r.)¹⁰³; żona Przedśława z Michałowa (1272 r.)¹⁰⁴; Benedykta (1268 r.)¹⁰⁵; Walpurga (1277 r.)¹⁰⁶; Berta, żona Gerarda (1287 r.)¹⁰⁷; córki Zbyluta: Jagna, Ewa i Sara (1288 r.)¹⁰⁸, Elżbieta, żona Gerarda (1289 r.)¹⁰⁹; Gertruda, wdowa po Konradzie Weydener

⁹² A. Bogucki, *Komes w polskich źródłach średniowiecznych*, Warszawa 1972.

⁹³ SUB, t. 4, nr 382.

⁹⁴ KDŚ, t. 7/2, nr 756.

⁹⁵ SUB, t. 6, nr 49; KDŚ, t. 7/3, nr 2225; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego. Książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 2010, nr 19, s. 240.

⁹⁶ SUB, t. 6, nr 294; KDŚ, t. 7/3, nr 2457; T. Jurek, *Dziedzic*, nr 31, s. 242–243.

⁹⁷ KDŚ, t. 7/1, nr 246.

⁹⁸ *Ibidem*, nr 409.

⁹⁹ KDŚ, t. 7/2, nr 787.

¹⁰⁰ *Ibidem*, nr 802.

¹⁰¹ *Ibidem*, nr 1026.

¹⁰² *Ibidem*, nr 1236.

¹⁰³ *Ibidem*, nr 1332.

¹⁰⁴ *Ibidem*, nr 1417.

¹⁰⁵ *Ibidem*, nr 1321.

¹⁰⁶ *Ibidem*, nr 1529.

¹⁰⁷ KDŚ, t. 7/3, nr 2050.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr 2087.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr 2098.

(1290 r.)¹¹⁰; żona Gerusza (1291 r.)¹¹¹; Pulina, siostra Guncelina (1291 r.)¹¹²; Kunegunda, wdowa po Helmoldzie z Jawora (1292 r.)¹¹³; Berta, żona Gebarta (1297 r.)¹¹⁴; córka Piotra (1297 r.)¹¹⁵; Krystyna, wdowa po Janie z Ponecow (1299 r.)¹¹⁶; Mechtylda z Krysłow (1299 r.)¹¹⁷; żona Krystyna, córka Jenczo z Görlitz mieszkańca wrocławskiego (1311 r.)¹¹⁸; Gerusza, żona Kylana (1315 r.)¹¹⁹; Otylia z Głogowa (1318 r.)¹²⁰; Zofia z Blesowa (1318 r.)¹²¹; Elżbieta, wdowa po kupcu wrocławskim (1318 r.)¹²². Wśród wymienionych kobiet widać przedstawicielki mieszczaństwa.

Widoczne jest na wskazanych powyżej przypadkach, że korzystna była pozycja prawna wdów posiadających na ziemiach polskich zdolność do samodzielnych działań prawnych¹²³. Gdy umarł mąż, kobieta obejmowała zarząd majątku i wraz z dziećmi mogła nabywać dobra, sprzedawać, zaciągać zobowiązania i występować w sądzie, zaś dzieci po osiągnięciu lat sprawnych musiały mieć zezwolenie owdowiałej matki na dysponowanie majątkiem¹²⁴. Według zwyczajowego prawa polskiego wdowa po rycerzu, w przypadku posiadania dzieci, miała tę samą pozycję, którą wcześniej zajmowała w domu męża, mniej korzystna mogła być sytuacja kobiety z rodziny mieszczańskiej¹²⁵. W odniesieniu do pozycji wdowy dotyczy to wszystkich ziem polskich, zarówno księstwa krakowsko-sandomierskiego (np. wdowa po Raciborze, Helena¹²⁶; wdowa po Baranie

¹¹⁰ *Ibidem*, nr 2128.

¹¹¹ *Ibidem*, nr 2198.

¹¹² *Ibidem*, nr 2174.

¹¹³ *Ibidem*, nr 2219.

¹¹⁴ *Ibidem*, nr 2457.

¹¹⁵ *Ibidem*, nr 2465.

¹¹⁶ *Ibidem*, nr 2537.

¹¹⁷ *Ibidem*, nr 2548.

¹¹⁸ KDŚ, t. 16, nr 3186.

¹¹⁹ *Ibidem*, nr 3481.

¹²⁰ KDŚ, t. 18, nr 3779.

¹²¹ *Ibidem*, nr 3827.

¹²² *Ibidem*, nr 3854.

¹²³ Vide: S. Roman, *Stanowisko majątkowe wdowy w średniowiecznym prawie polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1953, 5, s. 80–109; B. Lesiński, *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Wrocław 1956.

¹²⁴ A. Winiarz, *Polskie prawo majątkowe-matrzeńskie w wiekach średnich*, Kraków 1898.

¹²⁵ A. Lis, *Prawne uwarunkowania funkcjonowania rodziny w świetle wybranych źródeł polskich do 1320 roku*, Lublin 2015, s. 143–144 i nn.

¹²⁶ KDKW, t. 1, nr 8 – dokument z 11 V 1212 r. wystawiony przez rycerza Radwana, brata Racibora, gdzie wspomniano, że wdowa po bracie – Helena – przekazała wieś Biezanów kapitule krakowskiej.

z Pełczysk z rodu Lisów¹²⁷), Wielkopolski (wdowa po komesie Jarocie, Żyrośława-Sierosława¹²⁸; wdowa po komesie Piotrze Łęku¹²⁹; wdowa Elżbieta z synem Michałem¹³⁰), Śląska (Adleuta, wdowa po Pacosławie, synu Gosława¹³¹; Hizentruda, wdowa po sędzim Konradzie¹³²; Kunegunda, wdowa po Helmboldzie z Jawora¹³³; Krystyna wdowa po Hugo mieszkańcu Wrocławia)¹³⁴, jak i Mazowska (Ewa, wdowa po Grzymisławie¹³⁵, bądź Przybysława, wdowa po Krystynie; (potwierdzenie nastąpiło w obecności Mikołaja, obecnego męża Przybysławy, w możliwej sytuacji spornej, gdy ktoś z rodziny rościł sobie prawo do wspomnianych wsi)¹³⁶.

Występowanie kobiety, zwykle wdowy, w przestrzeni publicznej, kiedy kwestionowane są jej prawa do posiadłości, jest dość częstym zjawiskiem, np. w Wielkopolsce komes Baran zakwestionował nadanie Stornisławy, określonej jako *comitissa*, wdowy po komesie Andrzeju, matki Wojciecha, dla klasztoru w Obrze (1249 r.)¹³⁷, jednak nie stawiał się na

¹²⁷ KDP, t. 3, nr 4; KDM, t. 1, nr 71 – Bolesław Wstydlivy potwierdził, że wdowa po Baranie z Pełczysk, zapewne z rodu Lisów, córka Jana z Chrobrza, sprzedawał Baranów za 15 grzywien jego siostrze Salomei, zakonnicy z klasztoru św. Klary w Skale.

¹²⁸ KDW, t. 1, nr 287 – dokument Przemysła I dla klasztoru w Obrze z 1 VII 1250 r. zostaje wymieniona kobieta, w kontekście potwierdzenia czynności prawnej dokonanej przez jej męża. Vide: *Obra*, w: *Słownik historyczno geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, Edycja elektroniczna, cz. 3, s. 391, <http://www.slovník.ihpan.edu.pl/search.php?s=162&q=p> [dostęp: 7.02.2023].

¹²⁹ M. Bielińska, *op. cit.*, s. 245, nr P. 26 – 13 IV 1249 r. w Owińskich Przemysł I potwierdził darowiznę wsi Kron dla templariuszy dokonaną przez wdowę po komesie Piotrze Łęku i obdarzył mieszkańców wsi zwolnieniami od powinności prawa książęcego.

¹³⁰ KDW, t. 6, nr 88 – dokument z 23 II 1316 r., z którego dowiadujemy się, że wdowa Elżbieta z synem Michałem nadała swoją posiadłość w Ołoboku tamtejszemu klasztorowi Cysterek (znany z rejestru).

¹³¹ SUB, t. 3, nr 45.

¹³² SUB, t. 4, nr 183.

¹³³ SUB, t. 6, nr 44.

¹³⁴ SUB, t. 4, nr 281.

¹³⁵ NKDMaz, nr 4; DKM, s. 47–48, nr 9 – dokument księcia mazowieckiego Siemowita, syna Konrada Mazowieckiego, który 7 IV 1249 r. w Białotarsku potwierdził nadanie wsi Dąbrowy (dziś Dąbrówka) uczynione przez Ewę, wdowę po komesie Grzymisławie, na rzecz kościoła św. Krzyża w Białotarsku, za dusze przodków i za zbawienie męża. Z dokumentu dowiadujemy się, że darowiznę uczyniono z dóbr, które dała jej matka w formie posagu.

¹³⁶ DKM, s. 44, nr 3; ZDMaz, nr 202 – dokument Konrada I Mazowieckiego z 1219 r., potwierdzający darowiznę dotyczącą wsi: Góra, Suchodół i Brudno dla katedry płockiej dokonanej przez komesa Krystyna, syna Pomiana, i jego żonę Przybysławę.

¹³⁷ KDW, t. 1, nr 278. Vide: M. Bielińska, *op. cit.*, s. 245, nr P 27. Dokument Przemysła I z 24 III 1249 r. zawiera książęcy wyrok w sporze między komesem Baranem a klasztorem

rozprawę¹³⁸. Podobnie było przypuszczalnie w odniesieniu do jego syna, Mściwoja, który zakwestionował nadanie dokonane przez Chomecz, wdowę po Boguszy, żonę stryja Mściwoja¹³⁹. Zbliżonych sytuacji z księstwa wielkopolskiego jest więcej, warto tu przytoczyć przykład walki o spuściznę po Pawle (o wieś Starkowiec) między dwoma kobietami. Wiemy o tym z dokumentu Przemysła I z 12 lutego 1253 r. w sprawie nadania uczynionego dla cystersów henrykowskich przez rycerza Pawła, który zginął z rąk pogan. Paweł, według słów jego żony Dobrosławy, nie miał żadnego potomka ani dziedzica, ale żona Floriana miała przedstawić syna Floriana, którego prawa do Starkowca według kobiety uznał sędzia Domarad, czemu sędzia zaprzeczył¹⁴⁰. Opisany przykład wskazuje też, że w spornych sytuacjach majątkowych zwracano się w pierwszej kolejności do sędziego. Zatem do niego zgłosiła się kobieta żądająca uznania praw majątkowych swego syna. Podobną funkcję mógł spełniać sędzia na Śląsku, np. Johannes, sędzia w Münsterberg, wspomniał, że przed nim w sprawie sprzedaży dziedzictwa ojcowskiego pojawiły się rodzone siostry¹⁴¹. Przed urzędnikiem, określonym jako „Wojciech wojewoda z Krosna i pan Gostynia”, 26 stycznia 1315 r. wdowa po Wytku, Świętocha, zawarła ugodę z bratem jej męża, sołtysem Ulrykiem z Kozłowa¹⁴². Często w sporze z instytucją kościelną skarżącą się kobieta i jej mąż przegrywali, tak było w przypadku Żyry i jego żony Dobiesławy w sporze z klasztorem łądzkim (1316 r.)¹⁴³.

w Obrze o wieś Rokitnicę (koło Świebodzina), którą Stronislawa otrzymała od swojego ojca komesa Wilka jako posag.

¹³⁸ *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, Edycja elektroniczna, cz. 3, s. 390–391, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?s=162&q=p> [dostęp: 7.02.2023]. Na temat uposażenia klasztoru w Obrze vide: np. J. Krasoń, *Uposażenie Klasztoru Cystersów w Obrze w wiekach średnich*, Poznań 1950.

¹³⁹ KDW, t. 1, nr 529 – dokument Przemysła II z 1283 r. potwierdzający, że komesowa (*comitissa*) Chomecz, wdowa po Boguszy, synu Piotra, wypełniając testament zmarłego męża, dała biskupstwu poznańskiemu wieś Trzcinicę, wobec czego zaprotestował rycerz Mściwój, syn zmarłego komesa Blizbora (przypuszczalnie Barana), a bratanek Boguszy, wskazując, że Trzcinica była jego dziedzictwem; książę po wysłuchaniu wdowy i biskupa poznańskiego Jana zatwierdził darowiznę tegoż Boguszy. Vide: na temat daty *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, s. 338, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=29426> [dostęp: 8.03.2023].

¹⁴⁰ KDW, t. 1, nr 309; M. Bielińska, *op. cit.*, s. 254, nr P 53.

¹⁴¹ KDŚ, t. 16, nr 2725.

¹⁴² KDW, t. 2, nr 974 – wdowa rzekła się dóbr zmarłego męża, a sołtys spłacił jej siedem grzywien.

¹⁴³ KDW, t. 1, nr 983 – Władysław Łokietek 22 IV 1316 r. w Brześciu wystawił dokument w sprawie spornej między Żyrą a klasztorem w Łądzie. Żyra wraz z żoną, córką

Kobiety pojawiały się w sferze publicznej w kontekście sporów dotyczących majątku we wszystkich księstwach dzielnicowych, np. w księstwie krakowsko-sandomierskim można przywołać przykłady Agnieszki, córki Ziemięty, której prawa do Uniejowa kwestionowano kilkakrotnie: najpierw zrobił to Jarost, następnie Groszek¹⁴⁴, oraz Bogusławy, wraz z mężem Mironiegiem publiczne kwestionującej testament swojego stryja, Wysza, scholastyka i kanonika krakowskiego, dotyczący przekazania w 1280 r. Świniarska i Muszyny biskupstwu krakowskiemu¹⁴⁵. W księstwie mazowieckim, w kilku dokumentach Konrada II w 1282 r., pojawiła się sprawa Sary, córki Markusza, której nadanie na rzecz biskupstwa płockiego kwestionowali członkowie jej rodziny: Stanisław i Jan Bogucice¹⁴⁶. Sara musiała dowodzić publicznie swoich praw, spór trwał co najmniej trzy lata, bowiem w 1285 r. książę Konrad II zwrócił się do swojego brata Bolesława II z prośbą o oddalenie pretensji w sprawie nadania Sary¹⁴⁷. Nie wspomniano w dokumentach męża Sary. Z dyplomów potwierdzających nadanie kobiety dla biskupstwa wynika, że dobra te były wianem Sary, które dostała od ojca. Niejednokrotnie pojawiała się publicznie na zjazdach książąt piastowskich Ludmiła, wdowa po komesie Boguszy Mieclawowica z Lubania, z rodu Doliwów, wojewodzie mazowieckim w latach 1228–1241¹⁴⁸ oraz kasztelanie krakowskim (1242–1243)¹⁴⁹, następnie urzędniku Kazimierza kujawskiego¹⁵⁰, broniąc testamentu męża, który 20 marca 1258 r. rozdzielił swe dobra między żonę Ludmiłę i instytucje kościelne, głównie biskupstwo włocławskie¹⁵¹, wobec czego zaprotestowali krewni Boguszy: Świętosław,

Dobiesława, zostali pozbawieni posiadłości Langa, otrzymanych od Dobiesława. Sprawa została jednak rozstrzygnięta na korzyść opactwa łądzkiego.

¹⁴⁴ ZDM, cz. 1, nr 1 – 7 XI 1257 r. książę krakowsko-sandomierski Bolesław wydał wyrok w procesie dotyczącym własności Uniejowa. Vide: Z. Jedynak, *Dzieje parafii Uniejów*, http://www.charsznica.info/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=65 [dostęp: 7.05.2019].

¹⁴⁵ W świetle dokumentu z 18 V 1288 r. biskupa krakowskiego Pawła (KDKW, t. 1, nr 89) oraz dokumentu księcia Leszka Czarnego z 23 V 1288 r. (KDKW, cz. 1, nr 90) najprawdopodobniej zawarto ugodę w sprawie przynależności Świniarska do biskupstwa krakowskiego.

¹⁴⁶ NKDMaz, cz. 2, nr 67, nr 68, s. 64–65. Vide: też DKM, nr 18, s. 54–55 (162–163).

¹⁴⁷ NKDMaz, cz. 2, nr 74.

¹⁴⁸ PrU, t. 1, cz. 1, nr 67 [1228], ZDMaz, nr 266 [1228]; ZDMaz, nr 307; KDW, t. I, nr 132, nr 134.

¹⁴⁹ *Urzędnicy małopolscy*, nr 118.

¹⁵⁰ *Urzędnicy łęczyńscy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV w. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, cz. A, nr 353, 355. Vide: J. Karczewska, *Świeccy urzędnicy księcia kujawskiego Kazimierza Konradowicza*, w: *Książę Kazimierz Konradowicz i Kujawy jego czasów*, red. D. Karczewski, Kraków 2017, s. 113.

¹⁵¹ NKDMaz, nr 36; DKM, s. 193, nr 20.

Szymon i Chwalibóg¹⁵². Książę Kazimierz przekazał sprawę do rozpatrzenia Bolesławowi Wstydliwemu. Sprawa kilkakrotnie była poruszana w czasie zjazdów piastowskich książąt, na których pojawiała się Ludmiła, publicznie broniąca dyspozycji majątkowej swojego męża. Testament został posądzony o fałszerstwo, Ludmiła musiała szukać świadków, którzy mogliby odpowiedzieć na zarzuty krewnych jej męża, w czym wspierał ją Kościół i biskup Wolimir¹⁵³. To kolejny przejaw jej publicznej obecności i działalności. Wtedy też, zapewne pod naciskiem dostojników kościelnych, jeden z kwestionujących testament krewnych Boguszy, Szymon, zrezygnował z roszczeń¹⁵⁴. 23 września 1258 r. w Chorzęcinie w czasie spotkania księcia kujawskiego Kazimierza, krakowsko-sandomierskiego Bolesława Wstydliwego oraz biskupów i dostojników była też obecna Ludmiła, która zrzekła się na rzecz biskupa wrocławskiego wszystkich dóbr przekazanych jej przez męża¹⁵⁵. Darowiznę Ludmiły zatwierdził papież Aleksander IV 11 marca 1259 r. W tym dokumencie Ludmiła została wymieniona jako wdowa po wojewodzie łęczyckim Boguszy¹⁵⁶. Z pisma papieża Aleksandra IV wynika, że Ludmiła dysponowała jedynie świadkami z kręgów duchowieństwa, co Kazimierz wykorzystał na korzyść krewnych Boguszy. Jednak książę kujawski oddał Ludmiłę w 1261 r. wieś Pławno (Pławin?). Był to osobisty majątek wdowy, zagarnięty przez księcia z powodu trzykrotnej nieobecności Ludmiły przed sądem¹⁵⁷. Spór trwał aż do śmierci Kazimierza w 1267 r.

Sytuacje roszczeniowe także widoczne są na Śląsku. Znany jest spór Elżbiety, córki komesa Boguszki, oraz jej męża Jarosława (z Owiesna) z jej stryjem, biskupem wrocławskim Tomaszem II, w 1284 r. dotyczący Przeworna oraz dwóch innych wsi, Białego Kościoła (Steinkirche) i Dobraszowa (Dobrischau), w pobliżu Strzelna śląskiego. Dnia 19 kwietnia 1284 r. zebrał się we Wrocławiu sąd rozjemczy, który wydał wyrok

¹⁵² B. Śliwiński, *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo wrocławskie w XIII w. Kontakty majątkowe*, „Zapiski Historyczne” 1984, 49, s. 9.

¹⁵³ KDKK, nr 58, nr 59; KDM, t. 2, nr 454 – IX 1258 r. w Zawichoście Bolesław Wstydlivy wydał wyrok uznający prawomocność testamentu Boguszy – zapewne pod wpływem episkopatu polskiego, gdzie Ludmiłę określono jako wdowę po wojewodzie łęczyckim Boguszy i szlachetną kobietę *nobilis mulier*.

¹⁵⁴ J. Powierski, *Sprawa Prus i Jaćwieży w polityce Zakonu Krzyżackiego i książąt polskich w okresie po ugodzie wrocławskiej z 4 sierpnia 1257 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1979, 3, s. 276–267.

¹⁵⁵ Vide: P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 95; J. Nowacki, *Nieznanany dokument elekta gnieźnieńskiego Janusza z r. 1258*, „Collectanea Theologica” 1932, 13, 4, s. 362; dokument na s. 356–359.

¹⁵⁶ DKM, nr 23, s. 197 (89).

¹⁵⁷ DKM, s. 197–198, nr 24. Sprawy Boguszy dotyczą też dokumenty nr 25, nr 28, nr 29.

polubowny. Biskup miał odstąpić swej bratanicy Elżbiecie Biały Kościół, jemu przyznano Dobraszowo, za Przeworono miał też wypłacić 200 grzywien srebra. Po śmierci biskupa w 1292 r. Jarosław z Owiesna zajął Przeworno, choć biskup Jan Romka rzucił na niego klątwę i nałożył interdykt. Ostatecznie zrzekł się 2 kwietnia 1296 r. pretensji do tej wsi, co miał potwierdzić przed księciem Bolkiem. To zrzeczenie zatwierdził 10 grudnia 1297 r. biskup Jan we Wrocławiu. Jednak po śmierci męża Elżbieta wraz z synami przejęła Przeworno, za co zostali obłożeni klątwą i interdyktem¹⁵⁸. Na sytuację sporną wskazuje też zrzeczenie się przez Adelajdę, żonę Konrada, roszczeń do spadku w Smordowicach (1288 r.)¹⁵⁹. W 1299 r. w kontekście roszczeń wspomniana została Agata i jej synowie: Herman i Jan¹⁶⁰. W 1300 r. Gozo, sędzia w Münsterberg, wspominał kobietę w kontekście spadku¹⁶¹, zaś w 1310 r. w Nysie doszło do sporu, w którym uczestniczyły dwie siostry¹⁶². Przykładów dotyczących sytuacji spornych z udziałem kobiet jest na Śląsku zdecydowanie więcej.

Znajdujemy też ślady innego przejawu działalności kobiet w sferze publicznej – udział w lokacji. Bolesław Wstydlivy i jego żona Kinga w 1277 r. zezwolili Choszczce, wdowie po Mirosławie kasztelanie sandomierskim na osadzenie wsi Zamoście (przedmieście Wojnicza) na prawie średzkim¹⁶³. W zakresie kwestii związanych z lokacją i urzędami z nią związanymi warto wspomnieć o dokumencie z Wielkopolski, wskazującym na udział wdowy w przekazaniu wójtostwa po nieżyjącym wójcie. W dokumencie Przemysła I datowanym na 1258 r., dotyczącym sprzedaży wójtostwa w Pobiedziskach Janowi, jest wzmianka o prawach, które wcześniej posiadał Piotr, a które przekazała księciu żona Piotra¹⁶⁴. Na Śląsku zdarzyło się też w XIV w., że dwie kobiety – w tym przypadku zapewne mieszczeni – w Świdnicy i Jeleniej Górze były pisarkami miejskimi¹⁶⁵.

¹⁵⁸ W. Semkowicz, *Nieznany testament Tomasza II, biskupa wrocławskiego (1270–1292)*, „Collectanea Theologica” 1936, 17, 1–2, s. 268; T. Jurek, *Ślub z obcym. Żony i córki niemieckich rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, w: *Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*, red. Z.H. Nowak, A. Radziwiński, Toruń 1998, s. 41.

¹⁵⁹ KDŚ, t. 7/3, nr 2061.

¹⁶⁰ *Ibidem*, nr 2555.

¹⁶¹ *Ibidem*, nr 2598.

¹⁶² KDŚ, t. 16, nr 3132.

¹⁶³ ZDM, cz. 1, nr 3.

¹⁶⁴ KDW, t. 1, nr 346.

¹⁶⁵ J. Maliniak, *Kobieta w hierarchii urzędniczej średniowiecznego miasta (na przykładzie pisarki miejskiej)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1999, 54, 4, s. 535–538. Vide: P. Łozowski, *Stan badań nad kobietami w miastach późnośredniowiecznych na ziemiach polskich*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2015, 37, 1, s. 84. Vide: A. Radziwiński, *Kobieta*

Inną kategorię dokumentów stanowią akty potwierdzające rozporządzenia majątkowe dokonywane przez kobiety, nie dotyczące instytucji kościelnych, jak np. nadanie przez Wisławę, córkę Jaktora, wdowę po komesie Przybku, swojej córce Jarosławie, żonie komesa Guntera, syna Rudolfa de Biberstein, wsi Kadce i Małej Wsi, z przekazaniem Gunterowi prawa własności (dokument książąt wielkopolskich Bolesława I i Przemysła I z 1273 r.)¹⁶⁶, czy przez wdowę po Młodole majątku Policzko swemu zięciowi Marcinowi Paranicowi (dokument Przemysła II z 1278 r.)¹⁶⁷. Wyraźnie widać to na Śląsku, choćby w przypadku Katarzyny, siostrzenicy biskupa, córki Smilo, cedującej za opłatą na biskupa Tomasza pretensje odziedziczone po ojcu do wymienionych wsi (1291 r.)¹⁶⁸; wdowy Adelheid (dokument Henryka księcia śląskiego z 1273 r.)¹⁶⁹; Agnes Choldyzinne, żony rycerza Goczco Schoff, występującej w sprawie majątku, który należał do jej matki Elsy (dokument Bernarda, księcia śląskiego z 1313 r.)¹⁷⁰.

Trzeba podkreślić, że powyższe dokumenty potwierdzają po raz kolejny silną pozycję wdowy. Zapewne wdową była też mieszcza Joanna, charakterystycznie określona w dokumencie Przemysła II z 1278 r. dla dominikanów poznańskich w sprawie zatwierdzenia nadań: *Iohanna medica de civitate Posnaniensi* (akuszerka/znachorka/zielarka)¹⁷¹. Tu trzeba zaznaczyć, że spoza Śląska jest to właściwie jedyny dokument z badanego okresu dotyczący mieszczy. Joanna znana była jako *medica*, co sugeruje, że funkcjonowała w przestrzeni publicznej, zajmując się w jakimś zakresie leczeniem. Może była zielarką, znachorką, mogła przyjmować też porody. Zielarki zajmowały się zbieraniem ziół, zamawianiem chorób, wrózeniem¹⁷². Kobie-

w dokumentach papieskich późnego średniowiecza, s. 2, www.academia.edu/9062571/Kobieta_w_dokumentach_papieskich_późnego_średniowiecza [dostęp: 4.01.2023].

¹⁶⁶ KDW, t. 1, nr 451.

¹⁶⁷ *Ibidem*, nr 475.

¹⁶⁸ KDŚ, t. 7/2 nr 1291.

¹⁶⁹ *Ibidem*, nr 1483.

¹⁷⁰ KDŚ, t. 16, nr 3373.

¹⁷¹ KDW, t. 1, nr 484.

¹⁷² Z. Konarska-Zimnicka, *Ziołolecznictwo w wiekach średnich – przykład praktyk medycznych czy magicznych*, w: *Medicina magica. Oblicza medycyny niekonwencjonalnej*, red. A. Anczyk, Sosnowiec 2011, s. 44–51.

ta znająca się na ziołach mogła też pomagać przy porodzie¹⁷³. W miastach kobiety mogły parać się również rzemiosłem¹⁷⁴.

Kobiety nieczęsto występowały jako wystawcy dokumentów, zwłaszcza w I połowie XIII w. Zwykle albo pojawiały się wraz z członkami rodziny, albo czynność prawną, w której uczestniczyły, potwierdzali władcy. Dlatego należy wyeksponować takie przypadki, gdy kobieta była wymieniona w intytulacji. Wystawcą dokumentu była żona wojewody krakowskiego Marka z rodu Gryfitów. Możemy się domyślać tylko pierwszej litery jej imienia, które zaczynało się na W. Pojawiła się 8 marca 1239 r. w dokumencie wystawionym w Krakowie jako wdowa po komesie Marku wojewodzie krakowskim, z synami swoimi Klemensem i Andrzejem. Zamieniła z klasztorem w Szczyrzycu wieś Droginię wraz z kaplicą na wsie Straszecin i Latoszyn, co stało się po śmierci wojewody krakowskiego Teodora¹⁷⁵. Co do osoby Marka, pochodzącego z rodu Gryfitów, są w historiografii kontrowersje¹⁷⁶. Trzeba jednak podkreślić, że był on osobą znaczną w hierarchii urzędniczej małopolskiej, bowiem używał tytułury charakterystycznej dla władców, w 1230 r. *Marcus dei gracia palatinus et Klemens castellanus Cracoviensis in Novo Castro* potwierdzają nadanie przez Vita wsi Jaksice klasztorowi miechowskiemu¹⁷⁷. Jak wspomniano powyżej, także Raclawa, wdowa po kasztelanie krakowskim

¹⁷³ W Polsce grupa zawodowych akuszek istniała dopiero w XVI w., ale w krajach sąsiednich, w źródłach, akuszerki wspominane są wcześniej, np. we Frankfurcie nad Menem już w 1302 r., a w Wismarze w Meklemburgii jedną z ulic nazwano zapewne od mieszkających przy niej akuszek. Vide: D. Żołędź-Strzelczyk, *Wokół ciąży, porodu i położu w okresie staropolskim*, „Nowiny Lekarskie” 2010, 79, 2, s. 99–102, https://jms.ump.edu.pl/uploads/2010/2/98_2_79_2010.pdf. [dostęp: 7.09.2023]. Vide: M. Delimata, *Dziecko w Polsce średniowiecznej*, Poznań 2004, s. 62.

¹⁷⁴ Tak np. było na Pomorzu Zachodnim na ziemiach rządzonych przez Gryfitów. Cf. M. Mokosa, *Kobieta w najstarszej księdze miejskiej Szczecina 1305–1352*, w: *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995, s. 71–76. W księdze wymienione zostały: kobieta wyrabiająca kapelusze, słowiańska piekarka Matylda, dwie cerowaczki Małgorzata i Elżbieta, młynarka Małgorzata, Gizelda zajmująca się uprawą chmielu oraz rymarka Elżbieta, trzy piwowarki, kramarka Katarzyna Haken czy Matylda Cleiderseller handlująca odzieżą, a także trudniąca się lichwą, np. Zofia de Zelichow.

¹⁷⁵ KDM, t. 2, nr 416.

¹⁷⁶ J. Wyrozumski, *Marek*, w: *PSB*, t. 19, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 620–621. Zdaniem M.L. Wójcika (*op. cit.*, s. 54–55) wojewoda Marek z lat 1217–1224 był ojcem czterech bądź pięciu synów, zaś Marek występujący od 1228 r. mężem wdowy, której znamy tylko pierwszą literę imienia i ojcem jej synów. Cf. *Urzednicy małopolscy*, nr 435, s. 120–122; nr 437, s. 344.

¹⁷⁷ KDM, t. 2, nr 400.

Klemensie, była wystawcą dokumentu¹⁷⁸. Częściej znajdujemy kobiety jako współwystawców dokumentów, np. w 1236 r. komes Przybigniew wystawiał dyplom wraz z matką Wojciechą i żoną Zdzisławą dla klasztoru w Paradyżu¹⁷⁹, czy w 1314 r. Jaktor z Klemska wraz z żoną Jadwigą za zgodą spadkobierców dla klasztoru w Obrze¹⁸⁰. Kobiety bywały też odbiorcami dokumentów, jak np. Elżbieta w przypadku dyplomu księżnej krakowsko-sandomierskiej Kingi w 1278 r., która potwierdziła jej nadanie wsi Janiszów oraz zezwoliła na wybudowanie i posiadanie karczmy, zwalniając wieś od sądownictwa kasztelana i od podworowego¹⁸¹.

Trzeba też przywołać dokumenty, w których jest mowa o modłach po śmierci darczyńcy i jego żony, bowiem to sugeruje wywoływanie imienia zmarłej kobiety w czasie zapewne też publiczne sprawowanych modłów. Możemy się domyślać, że chodziło również o modlitwy w przypadku darowizn czynionych dla ukojenia duszy, np. wojewoda kaliski Michał, syn wojewody Janka¹⁸², czynił nadanie 20 marca 1306 r. dla ukojenia duszy swojej i żony Krajny. Wspomniana żona zapewne niedawno zmarła, za jej duszę miała palić się wielka świeca¹⁸³. Podobnie miano się modlić za żonę Hermana, wójta Grodziska, Hildegundę (1303 r.)¹⁸⁴. Mikołaj Boddziedzic polecał także modły za żonę (1303 r.)¹⁸⁵. Widoczne to jest też w dokumentach śląskich. O wspominki w intencji zbawienia duszy swojej i żony prosił także Lambert (1296 r.)¹⁸⁶; miano się również modlić za du-

¹⁷⁸ *Ibidem*, nr 456.

¹⁷⁹ KDW, t. 1, nr 190.

¹⁸⁰ KDW, t. 2, nr 972.

¹⁸¹ KDM, t. 1, nr 96.

¹⁸² *Urzędnicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, nr 234, s. 49. Vide: wojewoda Janek, syn Alberta, Zaremba – nr 229.

¹⁸³ KDW, t. 2, nr 900, nr 901. Wojewoda na zjeździe Zarembów w Pyzdrach nadał biskupstwu poznańskiemu Piątkowo za zgodą bratanków: Marcina, syna Sędziwoja wojewody poznańskiego oraz Sędziwoja, Mikołaja i Gotpolda, synów bratanka Wojciecha, kasztelana santockiego.

¹⁸⁴ Vide: dokument z 1303 r., KDW, t. 2, nr 879 – komes Prandota 26 XII 1303 r. potwierdził, że Herman, wójt Grodziska, kupił od niego i jego ojca wojewody poznańskiego Piotrką młyn nad rzeką Dojcą, wraz z sołectwem i wójtostwem i następnie darował na rzecz klasztoru cystersów w Paradyżu dla spokoju dusz jego przodków i dla przebaczenia własnych grzechów i jego żony Hildegundy.

¹⁸⁵ KDW, t. 2, nr 886 – dokument komesa Mikołaja Będzecica z Kłębowa. Podkomorzy Królestwa Polskiego w 1303 r. (?), sprawując funkcję u boku Wacława II w Poznaniu, przekazywał młyn Ruchocin klasztorowi cystersów w Obrze, dla spokoju duszy swojej, żony i dzieci.

¹⁸⁶ KDŚ, t. 7/3, nr 2432.

sze Szymona i jego żony (1307 r.)¹⁸⁷. Paweł i Bogusza prosili o modlitwy za ich matkę (1259 r.)¹⁸⁸; żona Alberta Kyrzonowicza również miała być polecana w czasie obrzędów (1312 r.)¹⁸⁹. Wspomniano też zmarłą żonę Gerlacha (1315 r.)¹⁹⁰.

Zapisy zawierające imiona dobroczyńców znajdujemy np. w księgach brackich. W przypadku klasztoru lubińskiego odnoszą się one zarówno do XII, jak i XIII w. Często donatorzy wymieniani są wraz z kobietami (m.in. Jarost z matką i siostrą Krystyną; Piotr z żoną Rościławą; Kret z żoną Petrawą; Przybysław, syn Hromola, z żoną Bozaną; Godzisław z żoną Pantisławą i córką Zdzisławą; Gotard z żoną Stronisławą; Grabina z żoną Mirosławą; Andrzej z żoną Cecylią). Wśród osób świeckich zasłużonych dla klasztoru znajdujemy kobiety wspomniane same lub z dziećmi (m.in. Zdzisława; Patronila; Bogusza; Agata; Elżbieta z synami; Marana, żona Tomka; Wojśława; Bratumiła; Zdzisława; Radosława; Dzierśława; Dobrobną, żona Predego z dziećmi i zmarłą córką; Stresławą; Mirawą, żona Kuny i matka Milcha, Przybysławą, Ludmiłą, Elena, Katarzyna, Świętosławą, Grzymisławą)¹⁹¹. W zapisce z około 1180 r. wspomniano Rudolfa, przebitera, z żoną Małgorzatą i córką Radosławą. W XII w. małżeństwa duchowieństwa na ziemiach polskich były akceptowane, inaczej niż w tym okresie na zachodzie Europy¹⁹². Wspomniano także Bogusławę, matkę opata z XIII w.¹⁹³ Dalej czytamy o rocznicy śmierci Marty, wdowy po Wisławie (1266 r.) i in.¹⁹⁴

Kolejnym przejawem obecności kobiet w sferze publicznej może być ich aktywność na dworze książęcych, co jednak jest dość słabo uchwytnie źródłowo. Nie wiemy, jaki był charakter domniemanej obecności kobiet u boku książęcych, jednak należałoby to rozpatrzyć jako rodzaj funkcji, którą można uznać za publiczną. Niewątpliwie odrębną jednostką na dworze książęcych był tzw. dwór żeński, czyli kobiety tworzące najbliższe otoczenie władczyń. Więcej wiadomo na temat dworu książęcych

¹⁸⁷ KDŚ, t. 16, nr 2963.

¹⁸⁸ KDŚ, t. 7/2 nr 1028.

¹⁸⁹ KDW, t. 2, nr 956 – Biskup poznański Andrzej Zaremba 5 VII 1312 r. w Poznaniu potwierdził darowiznę pięciu wolnych łanów we wsi Cieśle dokonaną przez Alberta Kyrzonowicza dla klasztoru cystersów w Zemsku dla zbawienia duszy swojej, żony i rodziców.

¹⁹⁰ KDŚ, t. 16, nr 3525.

¹⁹¹ *Liber fraternitatis Lubinensis*, wyd. F. Papée, MPH, t. 5, Lwów 1888; s. 572–584. Vide: *Księga bracka i nekrolog Opactwa Panny Marii w Lubiniu*, wyd. Z. Perzanowski, MPH. *Nova Series*, t. 9, cz. 2, Warszawa 1976.

¹⁹² *Ibidem*, s. 576. Sytuacja zmieniła się w I połowie XIII w. Vide: A. Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000, s. 86–102.

¹⁹³ *Ibidem*, s. 580.

¹⁹⁴ *Ibidem*, s. 581.

w odniesieniu do późnego średniowiecza, kiedy składał się on z tzw. matron, czyli starszych kobiet, sprawdzonych u boku władczyni oraz dwórek i ich najbliższych służek¹⁹⁵.

Być może z otoczeniem księżnej związane były żony wysokich dostojników książęcych, np. ww. Dobiechna była w jakiś sposób związana z Salomeą, wdową po Bolesławie Krzywoustym. Mogła już jako wdowa przebywać na jej dworze, towarzyszyć jej, jednak bezpośrednio nie potwierdzają tego żadne wskazówki źródłowe. Niewątpliwie wśród kobiet, które mogły potencjalnie często pojawiać się na arenie publicznej, należałoby wymienić żony wojewodów bądź wdowy po wojewodach. Niewykluczone, że wspomniana wyżej żona wojewody sandomierskiego Jakuba czy żona kasztelana krakowskiego Goworka, należące do grona znaczniejszych, zapewne wpływowych kobiet w ziemi krakowsko-sandomierskiej, mogły np. już po śmierci mężów należeć do osób zaufanych księżnej Grzymisławy. Młode kobiety mogły przebywać na dworze księżnej jako jej dwórki. Możliwym jest, że potężny możnowładca, w dużym stopniu kreator polityki książąt władających księstwem krakowsko-sandomierskim w I połowie XIII w., Pakosław Stary (ur. ok. 1170 r.), sprawujący liczne, w tym najwyższe urzędy małopolskie¹⁹⁶, mógł swoją zapewne drugą żonę (wzmiankowaną jedynie w jednym z dokumentów) i dużo od niego młodszą poznać na dworze Grzymisławy¹⁹⁷, którą popierał w walce o tron krakowski. Synowie Pakosława urodzili się dość późno, w zaawansowanym wieku ich ojca, przypuszczalnie między możnowładcą a jego żoną była więc spora różnica wieku. Niewykluczone, że Pakosław spotkał ją w otoczeniu Grzymisławy i ożenił się z nią w drugiej połowie lat dwudziestych XIII w.¹⁹⁸

W świetle informacji źródłowych można natomiast przyjąć, że do grona kobiet związanych z Grzymisławą i jej dworem należała Racława, która pojawiała się wielokrotnie w dokumentach jako wdowa po komesie Klemensie z rodu Gryfitów, kasztelanie ryczyńskim, palatynie opolskim i kasztelanie krakowskim (w latach 1238–1241)¹⁹⁹. Syn Grzymi-

¹⁹⁵ B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, s. 105, tam też stan badań.

¹⁹⁶ *Urzędnicy małopolscy*, nr 1070, 958, 434, 112, 960, 116, 1174, 439, 1072, 732.

¹⁹⁷ KDMog, nr 6. W 1228 r. wojewoda sandomierski Pakosław Stary nadał klasztorowi mogińskiemu łąn z winnicą w Zabawie, nadmieniając o modłach za darczyńcę, jego żonę i syna. W dokumentach Pakosława Starego z 1232 r. dotyczących nadania wsi Udorz dla klasztoru w Miechowie znajduje się ogólnikowa wzmianka o dziedzicach i członkach rodziny Pakosława. Vide: KDM, t. 2, nr 404, nr 406.

¹⁹⁸ J. Bieniak, *Pakosław Stary*, w: *PSB*, t. 25, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 41.

¹⁹⁹ *Urzędnicy małopolscy*, nr 117; M.L. Wójcik, *op. cit.*, s. 48.

sławy, Bolesław Wstydlawy, w 1262 r. wspomniał Raclawę, wskazując, że miała ona pozostawać wierna matce księcia Grzymisławie (*honestamatrona Raczslawa relicta comitis Clementis quondam Castellani Cracouien-sis*)²⁰⁰, rok później zalecał też mniszkom modły za nią²⁰¹, zatem mogła być publicznie postrzegana jako zaufana powiernica księżnej krakowsko-sandomierskiej. Tę dość wyjątkową pozycję Raclawy podkreśla jeszcze *Żywot błogosławionej Salomei*, napisany po 1273 r. Tu należałoby wskazać, że Salomea, córka Grzymisławy, to ważna postać w piastowskiej rodzinie, wdowa po Kolomanie węgierskim, władczyni halicka (1219–1221)²⁰², która przybyła do Polski po śmierci Kolomana i najeździe mongolskim w wieku około 30 lat²⁰³ i – w 1245 r. – wstąpiła do zakonu klarysek²⁰⁴. Autor żywota, franciszkanin Stanisław, przedstawił scenę przed śmiercią Elżbiety, wdowy po Przybysławie, synu Wawrzyńca²⁰⁵. Zanim Elżbieta zmarła (być może 26 stycznia 1270 r.), ukazała jej się Najświętsza Maria Panna, Salomea oraz Raclawa. Znaczące jest to wspólne ukazanie się ww. kobiet, sugeruje bowiem ich znaną publicznie relację, związaną być może z formalną bądź nieformalną funkcją sprawowaną przez Raclawę u boku Grzymisławy. Raclawa miała potwierdzić Elżbiecie, że jej stryj Klemens dostąpił zbawienia po śmierci w walce z Tatarami, podobnie stanie się z jej dziećmi, synem Dobrogostem oraz córką Ewą, mniszką w Staniątkach²⁰⁶. Wzmianki o kobietach z otoczenia żony księcia znajdujemy też w dokumencie księcia śląskiego Henryka IV z 16 kwietnia 1290 r., gdzie jest mowa o Zofii, dwórcie żony księcia²⁰⁷.

Pomocne przy badaniu obecności kobiet w sferze publicznej w omawianym okresie są też żywoty świętych. W świetle żywotów świętych XIII-wiecznych księżnych poznajemy też ich otoczenie świeckie, czyli kobiety, które na co dzień w różnych sytuacjach, także publicznych, mogły

²⁰⁰ KDP, t. 3, nr 39, nr 40.

²⁰¹ KDM, t. 2, nr 470; KDW, t. 1, nr 407.

²⁰² Vide: G. Barabas, *Coloman of Galicia and his Polish Relations. The Duke of Slavonia as Protector of Widowed Duchesses*, w: *Hungaro-Polonica. Young Scholars on Medieval Polish-Hungarian Relations*, red. D. Bagi, G. Barabas, Z. Mate, Pecs 2016, s. 89–117.

²⁰³ A. Pleszczyński, *Fundacja opactwa klarysek w Zawichoście w 1245 roku a aspiracje polityczne Bolesława Wstydlawego*, w: *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław–Opole–Warszawa 2005, s. 180.

²⁰⁴ D. Karczewski, *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie – Rozwój – Organizacja wewnętrzna*, Kraków 2012, s. 50.

²⁰⁵ M.L. Wójcik, *op. cit.*, s. 52.

²⁰⁶ *Vita sanctae Salomeae*, s. 788. Vide: P.K. Wojciechowski, *Rozmowa Elżbiety z Raclawą. Przyczynek do dziejów rodu Gryfitów w pierwszej połowie XIII w.*, w: *Spółeczeństwo Polski Średniowiecznej*, t. 5, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1992, s. 191–194.

²⁰⁷ KDŚ, t. 7/3, nr 2133.

księżnej towarzyszyć. W otoczeniu księżnej Jadwigi śląskiej przebywała Katarzyna, dwórka wychowana i lubiana przez księżną, będąca „narodowości pruskiej”, wydana za Bogusława z Zawonii²⁰⁸. Przed śmiercią odwiedziła Jadwigę inna kobieta z jej otoczenia – „szlachetna i zacna pani imieniem Milejsa, którą księżna nadzwyczaj miłowała”²⁰⁹, wspomniano także dwórkę Katarzynę²¹⁰. Bliską osobą dla księżnej była Raclawa, zakonnica w klasztorze trzebnickim, od lat dziecięcych wychowywana przez Jadwigę i umieszczona w klasztorze w Owińskach, gdzie została ksienią²¹¹.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt działalności kobiet dostrzegalny w świetle źródeł – ich udział w wykupie jeńców. Być może w zabiegach o wykupienie syna uczestniczyła matka Bożęty (Bodzan-ty) „Białadama”, biorąca wraz z jego bratem Myronem udział w 1249 r. w nadaniach Bożenty dla cystersów z Paradyża²¹², gdy ten odwdzięczał się zakonnikom za wykupienie z niewoli. Możemy się domyślać ewentualnego udziału matki Bożęty w zabiegach o jego odzyskanie i pomoc finansową zakonników. Bożęta w ramach spłaty kosztów oddał wieś Lubrze braciom w Paradyżu. Na wykup poszło 40 grzywien. Bodzanta dopłacił jeszcze 10, bowiem Lubrę wyceniono na 30 grzywien²¹³. Natomiast z testamentu komesa Łęchomira z 15 stycznia 1271 r. wprost dowiadujemy się o roli jego żony w wykupieniu go z niewoli. W testamencie Łęchomir polecił żonę Dobrosławę opiece biskupa kujawskiego Wolimira, oddał też żonie dożywotnio część majątku (Lachmirowice) za to, że wykupiła go z niewoli pogańskiej. Udział w majątku (np. Proczy-ska) dostało też biskupstwo włocławskie oraz syn brata Jan, który miał zaopiekować się Dobrosławą²¹⁴. Łęchomir do niewoli dostał się być może w 1269 r., w czasie najazdu litewsko-jaćwieskiego na Kujawy²¹⁵. Skoro drugą wieś przekazał kapitule kruszwickiej, możliwe że jej członkowie odegrali jakąś rolę w staraniach o uwolnienie komesa²¹⁶. Pojmany został

²⁰⁸ *Legenda*, s. 67, 71, 74, 75.

²⁰⁹ *Ibidem*, s. 75.

²¹⁰ *Ibidem*, s. 67, 74.

²¹¹ *Ibidem*, np. s. 73–74.

²¹² KDW, t. 1, nr 280.

²¹³ B. Śliwiński, *O niektórych aspektach wykupu z niewoli jeńców rycerzy w Polsce dzielnicowej i zjednoczonej*, w: *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Chorbaczyński, A. Jureczki, M. Śliwa, Kraków 1993, s. 314.

²¹⁴ KDW, t. 1, nr 442. Bolesław Pobożny 12 I 1272 r. potwierdził w Inowrocławiu testament komesa Lanchomira – KDW, t. 1, nr 446.

²¹⁵ J. Powierski, *Uwagi o wydarzeniach kujawskich w latach 1267–1271*, „Prace Komisji Historii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” 1968, 5, s. 69.

²¹⁶ B. Śliwiński, *op. cit.*, s. 315.

także przywódca sandomierskiego rycerstwa Goworek po bitwie pod Mozgawą w 1195 r., jednak mistrz Wincenty ogólnikowo poinformował, że uwolniono go za wstawiennictwem przyjaciół²¹⁷. Z badań B. Śliwińskiego wynika, że wykup z niewoli nie był uprawnieniem wynikającym z prawa rycerskiego. Wyróżniał się jednak Śląsk, gdzie pod wpływem zachodnioeuropejskim panujący miał troszczyć się o los jeńca. Na pozostałych ziemiach polskich na władcy nie spoczywał obowiązek wykupu rycerza z niewoli, a tylko zwrot kosztów wykupu. Zatem władca nie zajmował się ustaleniem miejsca pobytu, pertraktacjami o wysokość okupu. Rodziny i przyjaciele jeńca musieli podjąć te działania, zaś władca regulował rachunek²¹⁸, choć, jak widać z powyższych przykładów, nie zawsze tak się działo. Naturalnym wydaje się, że w sytuacji pojmania członka rodziny, to osoby z jego najbliższego otoczenia, a więc także żony czy matki, podejmowały działania mające na celu uwolnienie rycerza.

Dowód na to, że kobiety świadczyły w różnych kwestiach, przynoszą także żywoty świętych. Nie znamy dokładnie procedury zbierania informacji o cudach, ale z żywotów św. Stanisława wynika, że wśród osób składających zeznania i potwierdzających zaistnienie cudu były kobiety. Pod opisem cudów znajdujemy bowiem informację, kto stwierdza zaistnienie cudu, zwykle jest to osoba, która doświadczyła cudu, oraz często przedstawiciel kościoła, np. żona cześnika krakowskiego Piotra za sprawą świętego pozbyła się opuchlizny głowy i twarzy, co stwierdzili sam Piotr oraz Bogdan z zakonu dominikanów, potwierdziła zaś żona Piotra²¹⁹. W przypadku wyleczenia z ciężkiej choroby rycerza Ciechosława z Morawicy jako świadkowie zgodnie zeznający wymienieni zostali sam Ciechosław, jego żona, kanonik krakowski Gosław, pleban Świętek oraz przyjmujący zeznanie, którzy widzieli Ciechosława w dobrym stanie²²⁰. W odniesieniu do obłąkanego 15-letniego syna rycerza Jana z Uliny zeznała służebna chłopca Marzenka²²¹. Inny przykład dotyczy syna Stronysławy, żony Wrocisława, rycerza z Polikarpic imieniem Wicher, który zaczął chorować w wieku trzech lat, a następnie umarł, jednak dzięki pomocy św. Stanisława wrócił do życia, co stwierdzili przed „egzaminatorami”

²¹⁷ Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, tłum. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 1996, IV, 23, s. 251–253. Inny przykład dotyczący niewoli rycerza małopolskiego znajdujemy w dokumencie Bolesława Wstydlivego z 1250 r., gdzie jest wzmianka o wzięciu do niewoli przez Bolesława Rogatkę krewniaka Getleba i Boguszy. Vide: KDKW, t. 1, nr 30.

²¹⁸ B. Śliwiński, *op. cit.*, s. 320.

²¹⁹ *Cuda św. Stanisława, w: Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, tłum. J. Pleziowa, Warszawa 1987, s. 214, art. XLIII.

²²⁰ *Ibidem*, s. 177, art. IX.

²²¹ *Ibidem*, s. 180, art. XIII.

zbierającymi zeznania jako świadkowie Stronysława i rycerz Wrocisław oraz Śmił, kleryk archiprezbitera²²². Kobiety też same zeznawały w odniesieniu do swojego przypadku, np. Dobroniega, ze szlacheckiego rodu wdowa po rycerzu Jakubie, miała chorą połowę głowy, później zeznawała co do faktu uzdrowienia, a zaświadczał o tym kapłan z kościoła św. Marcina, Ambroży²²³. Egzaminatorzy wymienieni w źródle to publiczna komisja działająca w roku 1250, złożona z arcybiskupa gnieźnieńskiego, biskupa wrocławskiego oraz opata lubuskiego²²⁴.

W świetle żywotów świadczyły też przedstawicielki stanu mieszczańskiego, np. Małgorzata córka Emlety (Amlety), żony mieszczanina krakowskiego Rinera, która chorowała do szóstego roku życia, jej wyzdrowienie potwierdzała dość duża grupa świadków: na pierwszym miejscu została wymieniona Emleta, po niej brat Benedykt, gwardian zakonu franciszkanów, „który był u Tatarów”, Riner, ojciec dziewczynki, mieszczenie krakowscy: Drabota i Konrad, a potwierdzili przyjmujący zeznania²²⁵. Przybysława, córka mieszczanina krakowskiego Rainera, miała mieć robaki w oku, oboje z ojcem zeznawali co do wyzdrowienia, zaś przyjmujący zeznania zapisali: „Także i my inkwizytorzy widzieliśmy jej oczy zdrowe i piękne”²²⁶. Są też przykłady zeznających kobiet z warstwy chłopskiej, np. Jutta z Koźmic, która była częściowo sparaliżowana po porodzie²²⁷. Jednak już w przypadku córek Niegłosa świadczyli jedynie archiprezbiter Goczałk i jego kleryk Śmił²²⁸. W części przypadków uzdrowień dotyczących osób z warstwy chłopskiej nie ma spisanych ich zeznań, jest tylko informacja o cudzie. Istotne jest jednak to, że kobiety mogły świadczyć, ich słowo miało wagę i w tym przypadku zasadniczo działało się tak niezależnie od stanu.

Z żywotów świętych księżnych poznajemy także jeszcze jeden aspekt działalności publicznej kobiet w średniowieczu związany z funkcjonowaniem w życiu klasztornym. Poznajemy imiona siostr przebywających w klasztorze. Nie wiemy jednak, czy wszystkie z nich pojawiały się w przestrzeni publicznej poza klasztorem. W klasztorze trzebnickim przebywały: Juliana²²⁹, Wiktoria, Wieńczysława²³⁰, Gaudencja²³¹, Krysty-

²²² *Ibidem*, s. 190–191, art. XXIII.

²²³ *Ibidem*, s. 183, art. XVII.

²²⁴ *Ibidem*, s. 156.

²²⁵ *Ibidem*, s. 188, art. XXII.

²²⁶ *Ibidem*, s. 211, art. XL.

²²⁷ *Ibidem*, s. 184, art. XVIII.

²²⁸ *Ibidem*, s. 185–186, art. XIX.

²²⁹ *Legenda*, s. 47, 74. Vide: *Vita sanctae Hedwigis*, s. 501–655.

²³⁰ *Legenda*, s. 65–66.

²³¹ *Ibidem*, s. 66–67.

na, Agata²³², Juliana²³³, Adelajda, Pinnosa²³⁴, Benedykta, Eugenia i Gaudencja²³⁵, Jutta, Marta²³⁶, Gosława²³⁷, Juliana, Krystyna, Małgorzata, Joanna i Agnieszka²³⁸. Być może wymieniona wyżej Agnieszka została wspomniana w dokumencie Bolesława Pobożnego, który wydał go na prośbę Kingi oraz Agnieszki, cysterki w Trzebnicy²³⁹. W świetle podanych imion, a także informacji wynikających z żywota, część sióstr wywodziła się z miejscowego środowiska, część przybyła zapewne z Niemiec.

Żywot Anny, synowej św. Jadwigi, jest zdecydowanie krótszy, więc zostało tam wymienionych z imienia mało zakonnic (zakonnice trzebnickie: Gotlinda, siostra Krystyna i siostra Metza)²⁴⁰. Kobiety wymienione w żywotach, jako doświadczające cudów, zapewne zeznawały na ten temat, co też jest przejawem ich obecności w przestrzeni publicznej. Z warstwy rycerskiej wywodziły się kobiety uzdrowione za sprawą księżnej Jadwigi, np. Bogusława, żona Szymona, kasztelana gnieźnieńskiego²⁴¹, Witosława²⁴² czy Wisława, żona Ulryka, cześnika Henryka Brodatego²⁴³, oraz Dobromiła, córka rycerza Klemensa z Jeszkotli²⁴⁴.

Poznajemy również w świetle żywotów świętych kobiety z niższych warstw społecznych: mieszczy i chłopki. Jednak ich przedstawienie jest bardzo jednostronne, opisane są w kontekście dolegliwości, których pozbyły się za sprawą świętej. Z niższej warstwy pochodziły zapewne służebne księżnej Jadwigi. Służebna Demunda została wspomniana kilkakrotnie w kontekście chłostania swej pani, na jej życzenie, szczególnie w okresie wielkiego postu. Na polecenie księżnej musiała to też robić siostra Wiktoria z domu trzebnickiego²⁴⁵. Poznajemy też imię Gilyndy – służącej księżnej Anny²⁴⁶. U grobu Jadwigi pojawiały się także mieszczy, w tym matki z dziećmi, np. Mechtylda, żona Hermana

²³² *Ibidem*, s. 115.

²³³ *Ibidem*, s. 91.

²³⁴ *Ibidem*, s. 72. Adelajda wspomniana też w kontekście przewidywania śmierci Jadwigi, s. 76.

²³⁵ *Ibidem*, s. 76–77, 80.

²³⁶ *Ibidem*, s. 81–82.

²³⁷ *Ibidem*, s. 88.

²³⁸ *Ibidem*, s. 116.

²³⁹ M. Bielińska, *op. cit.*, s. 283, nr P 47.

²⁴⁰ *Vita Annae*, s. 310–317.

²⁴¹ *Legenda świętej Jadwigi*, s. 88.

²⁴² *Ibidem*, s. 89.

²⁴³ *Ibidem*, s. 104.

²⁴⁴ *Ibidem*, s. 106.

²⁴⁵ *Ibidem*, s. 48–49, 69, 71, wspomniana na s. 72.

²⁴⁶ *Ibidem*, s. 73.

Kransona, mieszczanina wrocławskiego, matka Elżbiety²⁴⁷; Przybysława, mieszkająca we Wrocławiu w domu Sędziwoja²⁴⁸; Idka, córka Łukasza mieszczanina wrocławskiego²⁴⁹; Izentruda, żona Berolda z Wrocławia²⁵⁰; Pietrucha, żona Marcina z Wrocławia²⁵¹; Krystyna, żona Szymona mieszczanina wrocławskiego²⁵²; Adelajda, wdowa po Folkmarze z Legnicy²⁵³; Szczęsława, żona Mateusza z Tyńca²⁵⁴. Zapewne szeroko komentowane w środowisku zainteresowanych osób mogły być sprawy obyczajowe, wspomniane w żywotach, np. kiedy Zdzisława żona Przybysława z Trzebnicy straciła wzrok, odrzucił ją mąż i związał się z konkubina²⁵⁵. Bywało też odwrotnie: żona porzucała męża, np. żona Wawrzyńca z Łukowic opuściła go, bo miał na piersiach cuchnącą ranę²⁵⁶.

Z żywota św. Kingi dowiadujemy się, jaki był skład grona zakonnego klasztoru sądeckiego, gdzie przebywały zarówno córki rycerskie, księżniczki (*ducella* Anna) oraz dziewczyny pochodzące z niższych stanów, kobiety zarówno wykształcone, jak i niepiśmienne. Uprzywilejowane rezydentki to księżne: Jolenta, Konstancja²⁵⁷, Gryfina²⁵⁸ oraz Eufemia, córka Przemysła I, czy jej siostra Anna, opatka z Owińsk²⁵⁹. Zamieszkiwały za murami klasztoru także owdowiałe rezydentki rycerskie, np. Dobiesława, wdowa po wojewodzie sandomierskim Januszu²⁶⁰, jednak klasztor stał się ich środowiskiem rodzinnym, zatem kobiety, takie jak wymienione w żywocie św. Kingi zakonnice: *Osanna Selconi* (być może córka sędziego dworu księżnej Gryfiny – Selchio)²⁶¹ Wisława²⁶², Klara²⁶³,

²⁴⁷ *Ibidem*, s. 85, 91.

²⁴⁸ *Ibidem*, s. 102.

²⁴⁹ *Ibidem*, s. 108.

²⁵⁰ *Ibidem*, s. 110.

²⁵¹ *Ibidem*, s. 113.

²⁵² *Ibidem*, s. 94.

²⁵³ *Ibidem*, s. 95.

²⁵⁴ *Ibidem*, s. 104.

²⁵⁵ *Ibidem*, s. 91.

²⁵⁶ *Ibidem*, s. 109.

²⁵⁷ *Vita et Miracula*, s. 716.

²⁵⁸ *Ibidem*, cap. 63, s. 728.

²⁵⁹ *Ibidem*, s. 709, 722.

²⁶⁰ L. Kowalski, S. Fischer, *Żywot błogostawionej Kingi i dzieje jej kultu*, Tarnów 1992, s. 86–87.

²⁶¹ *Vita et Miracula*, s. 709. Vide: M. Barański, *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 154.

²⁶² *Vita et Miracula*, s. 725.

²⁶³ *Ibidem*, s. 722.

Anastazja²⁶⁴, Paulina i Zofia²⁶⁵, Aldegunda (przypuszczalnie Niemka)²⁶⁶, Amabilia, Elżbieta (zapewne Węgierka), a także Tomisława (Tomka), Budka (Budziśława)²⁶⁷ oraz Stronisława (Stronka)²⁶⁸, mogły nie pojawiać się w przestrzeni publicznej.

Wymienione z imienia zakonnice (Grzymisława, Aldegunda i Gertruda)²⁶⁹ miały być świadkami wskrzeszenia przez Kingę zamordowanego w Polsce w 1292 r. człowieka podającego się za młodszego brata króla Władysława węgierskiego, Andrzeja II, zatem pośrednio dawały o tym publicznie świadectwo. Człowiek ów miał mieć znamię, podobne do znamienia zmarłego księcia, czym przekonał nawet Kingę. W świetle legendy przytoczonej przez Jana Długosza ciało domniemanego księcia trafiło do klasztoru w Korczynie, a następnie do Sącza, tam Kinga miała go wskrzesić, jednak ostatecznie nie pozwoliła mu powstać z martwych²⁷⁰. W żywocie św. Kingi powstałym na początku XIV w.²⁷¹ czytamy o licznych cudach zachodzących za sprawą księżnej. Dotyczą one kobiet zarówno z niższych warstw²⁷², jak i z warstwy rycerskiej, np. wspomniano szlachetną panią Wisławę²⁷³. Podobnie w żywocie Salomei wymienione zostały kobiety doświadczone cudownych ozdrowień i dające tego świadectwo. Po wstawiennictwo księżnej przybywały też kobiety z sąsiednich dzielnic z dziećmi, np. z Jamką córką komesa Jaksona i Zofii – z księstwa opolskiego²⁷⁴. W tym kontekście wymienione zostały Nastazja z Mistrenicha, wdowa po komesie Marcinie²⁷⁵, i Anastazja, żona Henryka²⁷⁶. Również dowiadujemy się o sytuacjach spornych dotyczących majątku, np. o sporze Klemencji z ziemi opolskiej, wdowie po komesie Śmile, z bratem swoim Janem. Spór dotyczył wsi²⁷⁷.

²⁶⁴ *Ibidem*, s. 728.

²⁶⁵ *Ibidem*, s. 722.

²⁶⁶ *Ibidem*, s. 725.

²⁶⁷ *Ibidem*, s. 729, 730.

²⁶⁸ Dokument z 1324 r. wymienia Stronkę, która miała być już w klasztorze za czasów Kingi: KDM, t. 2, s. 255.

²⁶⁹ *Vita et Miracula sanctae Kyngae*, s. 704.

²⁷⁰ J. Długosz, *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 2009, s. 332–333.

²⁷¹ *Vita et Miracula*, s. 676.

²⁷² *Ibidem*, s. 703, 722, 732–738, 742.

²⁷³ *Ibidem*, s. 736.

²⁷⁴ *Vita sanctae Salomeae*, s. 794.

²⁷⁵ *Ibidem*, s. 791.

²⁷⁶ *Ibidem*, s. 792.

²⁷⁷ *Ibidem*, s. 789.

W żywocie Salomei, powstałym w zbliżonym czasie co żywot Kingi²⁷⁸, wymienione zostały także imiona siostr, głównie z klasztoru ze Skały: przeoryszy Wyszeniegi, która złożyła ciało Salomei do grobu²⁷⁹, Agnieszki²⁸⁰, Bogusławy, córki komesa Slawy²⁸¹, Przeclawy²⁸², Juliany²⁸³ i Sutki²⁸⁴, Stanisławy z Sanczy, córki Boguty i Rosławy²⁸⁵, a także zakonnic z klasztoru w Krakowie Marty²⁸⁶.

Uwagę czytelnika zwraca miejsce, jakie w żywotach zajmuje działalność publiczna przede wszystkim księżnych²⁸⁷, jednak wszystkie przełożone klasztorów prowadziły działalność publiczną, zarządzając klasztorami, wydając dokumenty dotyczące kwestii majątkowych, kontaktując się z otoczeniem, także w zakresie przyjmowania nowych zakonnic. Zatem grupa kobiet obecna w przestrzeni publicznej to niewątpliwie przełożone klasztorów. W dużym stopniu były to kobiety wywodzące się z dynastii panującej, jednak są wśród nich osoby niepochozące z kręgu dynastycznego. W dokumentach Bolesława Wstydlivego wymieniono córkę Raclawy Wyszeniegę, określoną jako *magistra* ze Staniątek²⁸⁸. Wyszeniega była w latach 1252–1282 przełożoną klasztoru w Staniątkach²⁸⁹. Znanie są jej dyplomy z tego okresu, np. w 1282 r. Wyszeniga (wraz z prepozytem Raciborem) sprzedała Brzeźnicę kapelanowi w Bochni Hermanowi²⁹⁰. Zatem, jako osoba zarządzająca klasztorem, była aktywna w sferze publicznej. Ona to w 1242 r. otrzymała od księcia Konrada Mazowieckiego zatwierdzenie wsi Niemodlin, posiadanej z woli ojca²⁹¹. W 1260 r. w Krakowie Raclawa, jej matka, także uczyniła nadanie na jej rzecz, bowiem dała Wyszeniedze część wsi Uszew, którą Pomnan i jego bracia nabyli od księcia Bolesława Wstydlivego, klasztor w Ołoboku

²⁷⁸ *Ibidem*, s. 770–796.

²⁷⁹ *Ibidem*, s. 782.

²⁸⁰ *Ibidem*, s. 781, 783.

²⁸¹ *Ibidem*, s. 782.

²⁸² *Ibidem*, s. 786.

²⁸³ *Ibidem*, s. 787.

²⁸⁴ *Ibidem*, s. 789.

²⁸⁵ *Ibidem*, s. 786.

²⁸⁶ *Ibidem*, s. 790.

²⁸⁷ Jest to zjawisko szersze. Vide: R. Michałowski, *Genealogie Kingi i innych świętych władczyń w średniowieczu. Studium hagiograficzne*, „Kwartalnik Historyczny” 2020, 127, 4, s. 833, 836. O działalności publicznej możnych vide: P. Więcowski, *Działalność publiczna możnowładztwa małopolskiego*, Warszawa 1998.

²⁸⁸ KDM, t. 2, nr 470; KDW, t. 1, nr 407.

²⁸⁹ M.L. Wójcik, *op. cit.*, s. 49. Także przypis 71.

²⁹⁰ KDP, t. 3, nr 58.

²⁹¹ KDM, t. 2, nr 419.

dostał drugą część wsi²⁹². Z kolei przełożona w Skale, Agnieszka, w 1274 r. przeniosła wieś Wielmożę na prawo niemieckie²⁹³. Przeoryszę klasztoru norbertanek Agnieszkę i prepozyta Hermana wymieniono w dokumencie z 27 sierpnia 1287 r. księcia krakowskiego Leszka Czarnego, który lokował Busko na prawie magdeburskim²⁹⁴. W latach dziewięćdziesiątych XIII w. występowała w źródłach *domina Uufrozina miseracione divina abbatissa Trebnicensis*²⁹⁵. Klasztorem w Sączu zarządzały na przełomie XIII i XIV w. opatka Anna²⁹⁶, a później opatka Katarzyna²⁹⁷. Z warstwy rycerskiej wywodziły się np. Stanisława, przełożona klasztoru w Krzyżanowicach, która 8 maja 1293 r. w Krakowie sprzedała Umianowice siostrze ze Skały²⁹⁸, czy niewymieniona z imienia opatka z Ołobok, która w 1319 r. wydała dokument w sprawie wsi Uszew²⁹⁹, oraz Fenenna, opatka klasztoru cysterek w Owińskach, 27 marca 1326 r. ratyfikująca wyrok polubowny w sporze pomiędzy klasztorem owińskim a konwentem w Bierzwniku. Co unikatowe, lista świadków tego dokumentu złożona jest z kobiet, sprawujących z klasztorze różne funkcje³⁰⁰. Także w dokumentach książąt śląskich wspominane są przełożone klasztorów³⁰¹.

Informacje o działaniach przełożonych klasztorów przynoszą też żywoty świętych. Z żywota świętej Jadwigi dowiadujemy się, że pierwszą ksienią w Trzebnicy była Petrissa, nauczycielka Jadwigi z lat dziecięcych. W klasztorze miało być od 100 do 120 zakonnic³⁰². W momencie śmierci księżnej przeoryszą była Wieńczysława³⁰³. W klasztorze przebywała też siostra Petronilla, późniejsza ksieni klasztoru trzebnickiego³⁰⁴. Poznaje-

²⁹² *Ibidem*, nr 456. Vide: Z. Lisiewicz, *O obsadzeniu stolic biskupich w Polsce*, Lwów 1892, s. 100.

²⁹³ KDM, t. 1, nr 86.

²⁹⁴ *Ibidem*, nr 114.

²⁹⁵ SUB, t. 6, nr 106 – 10 V 1293 r.; nr 172 – 8 XII 1294 r.

²⁹⁶ KDM, t. 2, nr 551.

²⁹⁷ *Ibidem*, nr 524; M. Barański, *op. cit.*, s. 155–157.

²⁹⁸ KDM, t. 1, nr 122.

²⁹⁹ KDP, t. 3, nr 78.

³⁰⁰ Jako świadkowie wystąpiły: przeoryca (*priorissa*) Saula, jej zastępczyni (*subpriorissa*) Mirosława, szafarka (*celleraria*) Osanna, zapewne późniejsza opatka, stróżka/kucharka (*custode*) Sulisława i śpiewaczka (*cantrice*) Beniamina – KDW, t. 11, nr 1723, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/20119?id=20119> [dostęp 24.06.2023]. Vide: Osanna jako opatka KDW, t. 2, nr 115.

³⁰¹ Np. KDŚ, t. 7/2, nr 1035 – Władysław Opolski wydaje potwierdzenia dla sióstr premonstratensek (1260 r.).

³⁰² *Legenda*, s. 59.

³⁰³ *Ibidem*, s. 82.

³⁰⁴ *Ibidem*, s. 98.

my inne osoby pełniące funkcje, a więc pojawiające się w przestrzeni publicznej, jak kustoszka klasztoru trzebnickiego Elżbieta³⁰⁵. Przełożone klasztorów zajmowały się także zapewnianiem bezpieczeństwa przebywającym w klasztorze zakonnikom. Znajdujemy bowiem w źródłach informacje dotyczące zagrożenia dla zakonnic ze strony rozbójników i najeźdźców. W kontekście ucieczki przed Mongołami wymieniono siostry: Klarę, Zofię, Michaelę oraz Salomeę³⁰⁶. Przełożone klasztorów zobowiązane były do zapewnienia bezpieczeństwa przebywającym w klasztorze kobietom, np. gdy po śmierci Kingi w okolicy grasował rozbójnik słowacki Wystupek. Obawiano się, aby taka wiadomość nie zachęciła go do napadu na klasztor³⁰⁷. Już za rządów w ziemi sądeckiej następczyni Kingi, Gryfiny, pojawili się zbójcy, żądając wydania skarbów i grożąc, że nałożą na zakonnice nasączone w smole koszule i je podpalą. Przypuszczalnie zapłacono okup³⁰⁸. W działaniach mających na celu zapobieżenie takim sytuacjom musiała uczestniczyć przełożona klasztoru.

Kobiety w przestrzeni publicznej w świetle analizowanych źródeł pojawiają się przede wszystkim w kontekście sprzedaży, kupna, zamiany dóbr oraz jako donatorki na rzecz instytucji kościelnych. W sytuacjach spornych stawiały się przed urzędnikami ksiązęcymi lub na wiecach ksiązęcych, gdy kwestionowano ich prawa do posiadłości. Najczęściej wymieniane były w dyspozycji dokumentu, zdarzało się, choć bardzo rzadko, że były wystawcami dokumentu lub częściej współwystawcami. Niezwykle rzadko kobiety wymieniane są w testacji. Często w dokumentach pojawia się formuła zgody żony lub matki. Posiadłości mogły być wianem kobiety, wdowy czyniły też darowiznę tytułem przekazania posagu córki. W sporej liczbie dokumentów pojawiają się wzmianki o zbawieniu duszy ofiarodawcy i jego żony. Kobiety już po śmierci były wspominane w kościołach, odbywały się za nie modły, zatem publicznie je wspominano. Rycerze zabezpieczali też na mocy dokumentów losy swoich żon, córek i matek, szczególnie poprzez nadania dla klasztorów. Kobieta dostawała dożywotnio określony majątek, ale także oddawano ją pod opiekę Kościoła. Kolejnym przejawem obecności kobiet w sferze publicznej może być ich aktywność na dworze księżnych.

Działalność publiczną prowadziły niewątpliwie przełożone klasztorów, zarządzając nimi. Uchwytą jest w świetle żywotów świętych rola zakonnic jako opiekunki osób ubogich, potrzebujących pomocy. Ponadto kobiety występowały jako świadkowie przed odpowiednimi komisjami

³⁰⁵ *Ibidem*, s. 116.

³⁰⁶ *Vita et Miracula*, s. 710.

³⁰⁷ L. Kowalski, S. Fischer, *Żyć i być błogosławioną Kingi i dzieje jej kultu*, Tarnów 1992, s. 109.

³⁰⁸ F.J. Szczęsny Morawski, *Sądecka ziemia*, Kraków 1863, s. 180.

zbierającymi informacje o cudach świętych. Kobiety zapewne działały też w sytuacjach kryzysowych, jak niewola członka rodziny. Częściej niż w innych dzielnicach były wymieniane w dokumentach na Śląsku. Tu też często pojawiały się mieszcзки. Osadnictwo na prawie niemieckim w pierwszej kolejności pojawiło się właśnie na Śląsku, co spowodowało napłyńnięcie pewnych wzorców z zachodu. Kobiety mogły również funkcjonować w przestrzeni publicznej miast jako uprawiające rzemiosło lub handel bądź wykonujące jakieś usługi. Należałoby więc wskazać na stałą obecność kobiet w sferze publicznej w omawianym czasie, choć trudno porównywać ich skalę w stosunku do obecności mężczyzn. Pewne przestrzenie były jednak dla kobiet niedostępne.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

- Codex diplomaticus Silesiae. Regesten zur Slesischen Geschichte*, t. 7, red. K. Grünhagen, Breslau 1884.
- Codex diplomaticus Silesiae. Regesten zur Slesischen Geschichte*, t. 14, red. K. Grünhagen, Breslau 1892.
- Codex diplomaticus Silesiae. Regesten zur Slesischen Geschichte*, t. 16, red. K. Grünhagen, Breslau 1898.
- Cuda św. Stanisława*, w: *Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, tłum. J. Pleziowa, Warszawa 1987.
- Długosz Jan, *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 2009.
- Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886.
- Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1, wyd. L. Ryzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877.
- Księga bracka i nekrolog Opactwa Panny Marii w Lubiniu*, wyd. Z. Perzanowski, *Monumenta Poloniae Historica. Nova Series*, t. 9, cz. 2, Warszawa 1976.
- Legenda świętej Jadwigi*, tłum. A. Jochelson przy współudziale M.W. Gogolewskiej, Wrocław 1993.
- Liber fraternitatis Lubinensis*, wyd. F. Papée, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888.
- Liber mortuorum monasterii Lubinensis*, wyd. W. Kętrzyński, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888.
- Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, tłum. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 1996.
- Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, współudział K. Pacuski, H. Wajs, cz. 2, *Dokumenty z lat 1248–1355*, Wrocław 1989.
- Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, tłum. S. Wyszomirski, wyd. J. Wenta, Toruń 2004.
- Preussisches Urkundenbuch*, t. 1, cz. 1, wyd. R. Philippi, Königsberg 1882.
- Schlesisches Urkundenbuch*, t. 2, wyd. W. Irgang, Wien–Koln–Graz 1978.

- Vita Annae ducisse Silesiae*, tłum. E. Skibiński, w: M. Michalski, *Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*, Poznań 2004.
- Vita et Miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884.
- Vita sanctae Hedwigis ducissae Silesiae*, wyd. A. Semkowicz, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884.
- Vita sanctae Salomeae Reginae Haliciensis*, wyd. W. Kętrzyński, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884.
- Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka, t. 1, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1975.
- Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 1, *Dokumenty z lat 1257–1420*, wyd. S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962.
- Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego przy Krakowie, wyd. E. Janota, Kraków 1865.
- Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919.

Studies (Opracowania)

- Barabas G., *Coloman of Galicia and his Polish Relations. The Duke of Slavonia as Protector of Widowed Duchesses*, w: *Hungaro-Polonica. Young Scholars on Medieval Polish-Hungarian Relations*, red. D. Bagi, G. Barabas, Z. Mate, Pecs 2016.
- Barański M., *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992.
- Bielińska M., *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie z XIII w.*, Wrocław 1967.
- Bieniak J., *Pakosław Stary*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- Bogucka M., *Białogłowa w dawnej Polsce*, Warszawa 1998.
- Bogucki A., *Komes w polskich źródłach średniowiecznych*, Warszawa 1972.
- Brzeziński W., *Życie szlachianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz 2021.
- Czwojdrak B., *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012.
- Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015.
- Delimata M., *Dziecko w Polsce średniowiecznej*, Poznań 2004.
- Derwich M., *Benedyktynski klasztor św. Krzyża w średniowieczu*, Warszawa 1992.
- Dobosz J., *Dokument Mieszka III Starego dla kanoników regularnych w Trzemesznie (28 kwietnia 1145 r.)*, w: *Gniezno. Studia i materiały historyczne*, t. 4, red. K. Sobkiewicz, Gniezno 1995.
- Dobosz J., *Monarchia i moiżni wobec kościoła w Polsce do początku XIII w.*, Poznań 2002.
- Dorszewski P.H., *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych w Trzemesznie do początku XVI wieku*, Olsztyn 2013, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/3573/Dorszewski_Uposazenie_i_dzialalnosc_gospodarcza_klasztoru_kanonikow_regularnych_w_Trzemesznie.PDF?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 29.05.2023].
- Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995.
- Jedynak Z., *Dzieje parafii Uniejów*, http://www.charsznica.info/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=65 [dostęp: 7.05.2019].
- Jurek T., *Dziedzic Królestwa Polskiego. Książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 2010.
- Jurek T., *Ślub z obcym. Żony i córki niemieckich rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, w: *Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*, red. Z.H. Nowak, A. Radziwiński, Toruń 1998.

- Karczewska J., *Świeccy urzędnicy księcia kujawskiego Kazimierza Konradowica*, w: *Książę Kazimierz Konradowicz i Kujawy jego czasów*, red. D. Karczewski, Kraków 2017.
- Karczewski D., *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie – Rozwój – Organizacja wewnętrzna*, Kraków 2012.
- Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych, red. Z. Nowak, A. Radziwiński, Toruń 1998.
- Kołacz-Chmiel M., *Mulier honesta et laboriosa. Kobieta w rodzinie chłopskiej późnośredniowiecznej Małopolski*, Lublin 2018.
- Konarska-Zimnicka Z., *Ziołolecznictwo w wiekach średnich – przykład praktyk medycznych czy magicznych*, w: *Medicina magica. Oblicza medycyny niekonwencjonalne*, red. A. Anczyk, Sosnowiec 2011.
- Kowalska B., *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda. Studium źródłoznawcze*, Kraków 2008.
- Kowalski L., Fischer S., *Żywoć błogosławionej Kingi i dzieje jej kultu*, Tarnów 1992.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Dzierżko*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, red. W. Konopczyński, Kraków 1948.
- Krawiec A., *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000.
- Kucharski G., *Klasztor cysterek w Lubienicach nad Prosną*, „Nasza Przyszłość” 2002, 97.
- Lesiński B., *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Wrocław 1956.
- Lis A., *Prawne uwarunkowania funkcjonowania rodziny w świetle wybranych źródeł polskich do 1320 roku*, Lublin 2015.
- Lisiewicz Z., *O obsadzaniu stolic biskupich w Polsce*, Lwów 1892.
- Łozowski P., *Stan badań nad kobietami w miastach późnośredniowiecznych na ziemiach polskich*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2015, 37, 1.
- Maliniak J., *Kobieta w hierarchii urzędniczej średniowiecznego miasta (na przykładzie pisarki miejskiej)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1999, 54, 4.
- Michałowski R., *Genealogie Kingi i innych świętych władczyń w średniowieczu. Studium hagiograficzne*, „Kwartalnik Historyczny” 2020, 127, 4.
- Mokosa M., *Kobieta w najstarszej księdze miejskiej Szczecina 1305–1352*, w: *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995.
- Nowacki J., *Nieznany dokument elekta gnieźnieńskiego Janusza z r. 1258*, „Collectanea Theologica” 1932, 13, 4.
- Perzanowski Z., *Opactwo benedyktyńskie w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu*, Wrocław 1978.
- Pleszczyński A., *Fundacja opactwa klarysek w Zawichoście w 1245 roku a aspiracje polityczne Bolesława Wstydlivego*, w: *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław–Opole–Warszawa 2005.
- Powierski J., *Sprawa Prus i Jaćwieży w polityce Zakonu Krzyżackiego i książąt polskich w okresie po ugodzie wrocławskiej z 4 sierpnia 1257 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1979, 3.
- Powierski J., *Uwagi o wydarzeniach kujawskich w latach 1267–1271*, „Prace Komisji Historycznej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” 1968, 5.
- Radziwiński A., *Kobieta w dokumentach papieskich późnego średniowiecza*, s. 2 www.academia.edu/9062571/Kobieta_w_dokumentach_papieskich_późnego_średniowiecza [dostęp: 4.01.2023].
- Roman S., *Stanowisko majątkowe wdowy w średniowiecznym prawie polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1953, 5.

- Rutkowska-Płachcińska A., *Comes w źródłach polskich wczesnego średniowiecza i niektórych innych słowiańskich*, „Sprawozdania PAU” 1950.
- Semkowicz W., *Nieznaný testament Tomasza II, biskupa wrocławskiego (1270–1292)*, „Collectanea Theologica” 1936, 17, 1–2.
- Sikora F., *Najstarsze dokumenty i dzieje klasztoru bożogrobców w Gnieźnie*, „Studia Źródłoznawcze” 1974, 19.
- Sikora F., *Ze studiów nad dokumentami i kancelarią Leszka Czarnego*, „Studia Historyczne” 1978, 21, 1.
- Skrzyniarz R., *Gościeradów w dokumencie Monachusa dla Bożogrobców miechowskich z 1198 r.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1999, 71.
- Stawski M., *Początki klasztoru norbertanek w Płocku*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” 2007, 40, 5.
- Szczęśny Morawski F.J., *Sądecka, Kraków* 1863.
- Śliwiński B., *O niektórych aspektach wykupu z niewoli jeńców rycerzy w Polsce dzielnicowej i zjednoczonej*, w: *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kurykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Chorbaczyński, A. Jureczko, M. Śliwa, Kraków 1993.
- Śliwiński B., *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo włocławskie w XIII w. Kontakty majątkowe*, „Zapiski Historyczne” 1984, 49.
- Tetrycz-Puzio A., *Gryfina. Niedoceniana księżna (1244/49–1303/09)*, Słupsk 2023.
- Tetrycz-Puzio A., *Kobiety z warstwy rycerskiej w dokumentach wielkopolskich z okresu rozbitcia dzielnicowego*, „Slavia Antiqua” 2024, 65.
- Tetrycz-Puzio A., *Kobiety z warstwy rycerskiej w świetle dokumentów mazowieckich z XII i XIII w.*, „Annales UMCS. Sectio F” 2022, 77.
- Tetrycz-Puzio A., *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. początek XIV w.)*, Kraków 2016.
- Tetrycz-Puzio A., *Pozycja kobiet z rodzin rycerskich w dzielnicach krakowsko-sandomierskiej w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Annales UMCS. Sectio F” 2019, 74.
- Urzednicy łączynscy, sieradzcy i wielunscy XIII–XV w. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985.
- Urzednicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy, oprac. J. Kurtyka et al., red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990.
- Urzednicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy, oprac. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985.
- Więrowski P., *Działalność publiczna możnowładztwa małopolskiego*, Warszawa 1998.
- Winiarz A., *Polskie prawo majątkowe-mażeńskie w wiekach średnich*, Kraków 1898.
- Wojciechowski P.K., *Rozmowa Elżbiety z Racławą. Przyczynek do dziejów rodu Gryfitów w pierwszej połowie XIII w.*, w: *Spółczesność Polski Średniowiecznej*, t. 5, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1992.
- Wójcik M.L., *Ród Gryfitów do końca XIII w. Pochodzenie, genealogia, rozsiedlenie*, Wrocław 1993.
- Wyrozumski J., *Marek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.
- Żmudziński P., *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.
- Żółdź-Strzelczyk D., *Wokół ciąży porodu i pogoju w okresie staropolskim*, „Nowiny Lekarskie” 2010, 79, 2.

Websites (Strony internetowe)

Słownik historyczno-geograficzny, Edycja elektroniczna, red. T. Jurek, oprac. informatyczne: S. Prinke, Poznań, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/index.php> [dostęp: 29.05.2023].

NOTA O AUTORZE

Agnieszka Teterycz-Puzio – dr hab., profesor Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje wokół zagadnień prawno-politycznych okresu rozbicia dzielnicowego na ziemiach polskich oraz badań dotyczących różnych aspektów życia codziennego w średniowieczu. Autorka licznych artykułów i monografii, współredaktor i redaktor kilku prac zbiorowych.

ABOUT THE AUTHOR

Agnieszka Teterycz-Puzio – PhD with habilitation, Professor at the Pomeranian University in Słupsk. Her research interests focus on the legal and political issues of the period of the division of Poland and studies concerning various aspects of everyday life in the Middle Ages. Author of numerous articles and monographs, co-editor and editor of several collective works.

